

M A T E R I A Ł Y

KRZYSZTOF GAWLIKOWSKI

HISTORIA KOMUNISTYCZNEJ PARTII CHIN
OKRES FORMOWANIA I ROZWOJU. 1917 — 1927

CHRONOLOGIA WAŻNIEJSZYCH WYDARZEŃ

C z ę ś ć I *

Latem 1971 r. minęło 50 lat od chwili powstania Komunistycznej Partii Chin. Wydarzenia lat ostatnich, realizowana przez obecne kierownictwo KPCh rozłamowa linia polityczna w ruchu komunistycznym i polityka antyradziecka, wielkomocarstwowa na arenie międzynarodowej, powoduje zrozumiały wzrost zainteresowania historią tej partii. Chronologia niniejsza przedstawia formowanie KPCh i jej rozwój do chwili podjęcia walki o władzę w roku 1927, zakończonej klęską i falą masowych mordów komunistów. Był to okres niezwykle ważny: rozpoczęła wtedy działalność większość obecnych przywódców KPCh, wtedy rodziły się koncepcje rozwijane później, a powstała sytuacja determinowała charakter dalszego rozwoju tej partii.

Historia została przygotowana na podstawie oficjalnych opracowań chińskich, konfrontowanych z materiałami oraz dokumentami chińskimi i radzieckimi. Rolę pomocniczą odgrywały opracowania zachodnie. W związku z niepełnością dostępnych materiałów i rozbieżnością opracowań nieuniknione było niekiedy przyjmowanie rozstrzygnięć arbitralnych, opierających się na ogólnej znajomości okresu. Zarówno dobór materiału, jak i zawarte tu oceny są niekiedy zapewne dyskusyjne, wyrażają bowiem indywidualne poglądy autora.

Wobec braku zadowalającej transkrypcji nazw i imion chińskich przyjęto następujące rozwiązania: wszystkie nazwiska z wyjątkiem czterech najbardziej znanych podawane są w transkrypcji polskiej według systemu opracowanego przez autora obok w nawiasie; jeżeli nazwisko występuje po raz pierwszy, podana jest jego transkrypcja pekińska. Owe cztery nazwiska są to: Sun Jat-sen (pek. Sun Zhong-shan, czyt. Sun Czunn-szan), Mao Tse-tung (pek. Mao Ze-dong, czyt. Mao Ce-tunn), Liu Szao-tsi (pek. Liu Shao-qi, czyt. Liu Szao-ć'hi), Czang Kaj-szek (pek. Zhang Jie-shi, czyt. Czann Cie-szy). Nazwy czasopism podane są w tłumaczeniu, obok w nawiasie przytacza się transkrypcję pekińską nazwy. Nazwy geograficzne podawane są w wersji spolszczonej przyjętej w *Wielkiej encyklopedii powszechnej* (PWN), niekiedy w nawiasach podawany jest poprawny sposób jej czytania. W związku z oznaczaniem w stosowanej tu transkrypcji polskiej tylnojęzykowego *n* przez *nn*, co daje potrzebny efekt nosowy, stosowaną za literaturą anglo-

* Z uwagi na dużą objętość artykułu w niniejszym numerze zamieszczamy pierwszą część (wydarzenia do grudnia 1924 r.). Część obejmująca lata 1925—1927 ukaże się w 1 numerze 1973 r. (Red.).

saską i francuską nazwę Kuomintang podaje się tu w wersji Kuomintann. Pozwala to uniknąć nieistniejącego w języku chińskim *g* przy odmianie.

1917

Listopad. Gazety szanghajskie podały informację o rewolucji w Rosji oraz o pierwszych dekretach II Zjazdu Rad. Informacje spotkały się z żywym oddźwiękiem w kołach postępowej inteligencji i działaczy rewolucyjnych. Osamotnione Chiny, gdzie obalono cesarstwo jeszcze w 1911 r., pogrążyły się od owego czasu w chaosie walk bratobójczych i intryg wielkich mocarstw.

Jesień. Dwudziestotrzyletni Mao Tse-tung, ówczesnie student seminarium nauczycielskiego w Czangsza, rozpoczął działalność organizatorsko-polityczną wśród studentów i uczniów miasta, a także poza środowiskiem szkolnym. Poprzednio ograniczał się do pracy samokształceniowej. W listopadzie zorganizował ogólnoswiatowe kursy dla proletariatu.

Poglądy i działalność Mao Tse-tunga miały w tym okresie charakter radykalno-demokratyczny. Duży wpływ wywierała nań przekładana na chiński literatura społeczna, ekonomiczna i filozoficzna Europy typu liberalno-burżuazyjnego, a także literatura socjalistyczna. Był on również uważnym czytelnikiem wydawanego w Pekinie (od 1915 r.) postępowego czasopisma „Nowa Młodzież” („Xin Qing-nian”), walczącego o fundamentalne przeobrażenia Chin. Duże wrażenie na Mao Tse-tungu, podobnie jak na znacznej części inteligencji chińskiej, wywarły koncepcje socjal-darwinizmu. W związku z tym pasjonowały go wtedy zwłaszcza problemy zdrowia fizycznego narodu chińskiego, zahamowania procesu jego degeneracji. Wśród swoich kolegów propagował spartański tryb życia i hartowanie ciała.

Ze środowiska Mao Tse-tunga wyszło wielu działaczy komunistycznych dolnego i średniego szczebla. Większość ich zginęła później w okresie prześladowań i wojen domowych.

1918

1 stycznia. Kierowany przez Sun Jat-sena, b. prezydenta Republiki Chińskiej, szanghajski „Dziennik Narodowy” („Min-guo Ri-bao”) opublikował artykuł witający dokonaną w sąsiednim państwie rewolucję, wiążąc z nią nadzieje na lepszą przyszłość Chin. Latem tego roku Sun Jat-sen skierował do rządu radzieckiego telegram z gratulacjami. Pisał w nim m.in.: „Rewolucyjna Partia Chin wyraża swój podziw dla trudnej walki prowadzonej przez partię rewolucyjną kraju Waszego, jednocześnie zaś wyraża nadzieję, iż partie rewolucyjne Chin i Rosji zjednoczą się dla wspólnej walki”. Później niejednokrotnie w swych wypowiedziach powracał do idei sojuszu rewolucji chińskiej i rosyjskiej, a nawet szerzej — sojuszu wszystkich uciskanych narodów Azji z rewolucją rosyjską. W rewolucyjnej Rosji widział on przede wszystkim sojusznika dla walki o odzyskanie przez Chiny pełnej suwerenności narodowej.

18 kwiecień. W Czangsza, stolicy prowincji Hunan, powstał Związek Studiów Odnowy Narodowej. Jednym z jego organizatorów był Mao Tse-tung, wybrany wiceprzewodniczącym. Wciągnął on do związku wielu swoich dotychczasowych kolegów. Na zebraniu organizacyjnym obecnych było 13 osób, głównie studentów i młodych nauczycieli, wśród nich było kilka kobiet, co w owych czasach było wydarzeniem niezwykłym.

Organizacja stawiała sobie cele samokształceniowo-dyskusyjne, dlatego przy wstępowaniu do niej obowiązywał cenzus wykształcenia. Organizacja swą nazwą Odnowa Narodu (Xin-min) nawiązywała do koncepcji postępowego burżuazyjnego

ideologa Lian C'hi-czao (Liang Qi-chao), czołowego reprezentanta chińskiej myśli liberalnej. Postulował on m.in. głęboką odnowę duchową i moralną całego narodu, co miałyby stać się podstawą umocnienia państwowości i odbudowy potęgi Chin. Na oznaczenie tego procesu wprowadził on termin Xin-min.

Organizacja hunańska włączyła się żywo do ogólnochińskiego ruchu wysyłania studentów na naukę za granicę, przede wszystkim do Francji. Była to akcja o dużym znaczeniu. Wciąż jeszcze żywe było powszechne przekonanie o wyższości kulturalnej Chin. Podobnie jak niegdyś w Rzymie inne narody traktowano jako „barbarzyńców”. Organizacja hunańska propagowała ideę zdobywania wiedzy za granicą metodą półnauki — półpracy i zbierała środki finansowe na podróż.

Wiosna. W okresie od stycznia do maja powróciło z Rosji do Chin ok. 40 000 robotników, wysłanych tam poprzednio przez Rząd Chiński na mocy porozumień sojuszniczych z państwami Ententy, cierpiącymi na brak siły roboczej. Wielu z nich brało czynny udział w walkach rewolucyjnych. Powrót ich nie wywarł jednak znaczącego wpływu na sytuację wewnętrzną Chin, czego w pewnych okręgach oczekiwano.

1 lipca w czasopiśmie „Nowa Młodzież”, grupującym postępową inteligencję, ukazał się artykuł prof. Li Ta-czao (Li Da-zhao) zatytułowany *Porównanie rewolucji francuskiej z rosyjską*. Po nim latem i jesienią opublikowano następne. Witwały one gorąco zwycięstwo bolszewizmu w Rosji. Li Ta-czao pisał m.in.: „Odtąd wszędzie będą łopotać zwycięskie sztandary bolszewizmu i rozlegać się będą jego pieśni tryumfalne. Wybiła godzina humanizmu. Wszedła wolności zorza, świat przyszłości będzie światem sztandaru czerwonego”. Li Ta-czao widział w rewolucji rosyjskiej początek tworzenia Wielkiej Jedności Świata, ogólnoswiatowego systemu sprawiedliwości społecznej i szczęścia. Komunizm pojmowano w Chinach jako doktrynę w zasadzie tożsamą z utopijnymi koncepcjami wielkich filozofów chińskich: Konfucjusza i Mencjusza, wzbogacając je wyrywkowymi informacjami o socjalistycznych i anarchistycznych doktrynach Europy. Obok Li Ta-czao z propagandą rewolucji bolszewickiej występuje także inny wybitny uczyony Czhen Tu-siu (Chen Du-xiu), również profesor uniwersytetu pekińskiego, dziekan wydziału nauk humanistycznych.

Wrzesień. Mao Tse-tung i Luo Śüe-can (Luo Xue-zan) wyruszyli z dwudziestoosobową grupą studencką Hunanu do Pekinu. Przed wyjazdem do Francji studenci mieli przez rok uczyć się francuskiego i nabywać różne umiejętności zawodowe.

Mao Tse-tung jako jeden z organizatorów grupy brał udział w zebraniach przedstawicieli wielu grup przybyłych wtedy do Pekinu, po raz pierwszy wystąpił na forum ogólnochińskim. W Pekinie zetknął się z nowym środowiskiem, postępową elitą intelektualną i polityczną kraju. Przy pomocy Li Ta-czao rozpoczął pracę w bibliotece uniwersytetu pekińskiego. Zaczął poznawać marksizm, interesował się rewolucją rosyjską. Z jedną z następnych grup miał wyjechać na studia do Francji. Nie doszło do tego z przyczyn natury osobistej. W marcu 1919 r., po krótkim pobycie w Szanghaju, Mao Tse-tung wrócił do Hunanu. Część podróży na skutek braku pieniędzy odbywał pieszo, niemal zebrząc. Prawdopodobnie wtedy po raz pierwszy syn zamożnego chłopca poznał bliżej środowisko lumpenproletariatu wiejskiego i miejskiego, zobaczył życie wsi chińskiej innymi oczami.

Podróż do Pekinu odegrała poważną rolę w kształtowaniu się osobowości młodego Mao Tse-tunga. Poprzednio ulegał on wpływowi chińskich liberalnych reformatorów, Khann Jou-łeja (Kan You-wei) i Liann C'hi-czao. W Pekinie zbliżył się z radykalnie lewicowo nastrojoną inteligencją. Nawiązał osobiste kontakty z chińskimi anarchistami, m.in. z C'hü Szenn-pajem (Qu Sheng-bai), który wywarł nań

duży wpływ. Później Mao-Tse-tung mówił o swoich poglądach młodości: „były one dziwnym pomieszaniem koncepcji liberalnych, reformizmu demokratycznego i socjalizmu utopijnego [...] jednocześnie byłem nastrojony zdecydowanie antymilitarystycznie i antyimperialistycznie”.

Grudzień. Lokalne związki robotników chińskich w Rosji zjednoczyły się w jedną organizację rewolucyjną. Przy związku utworzono organizację komunistyczną. Od października działał już Związek Wyzwolenia Narodów Wschodu. Praca tych oraz innych organizacji emigranckich kierowana była przez Centralne Biuro Komunistycznych Organizacji Narodów Wschodu (utworzone w październiku). Pierwszym jego przewodniczącym był Stalin. Ogółem w Rosji europejskiej w tym czasie było około 70 tys. robotników chińskich, na Syberii około 400 tys. i około 200 tysięcy na radzieckim Dalekim Wschodzie.

Grudzień. Li Ta-czao i Czen Tu-siu rozpoczęli w Pekinie wydawanie „Przeglądu Tygodniowego” („Mei-zhou ping-lun”). Wiele uwagi poświęcano w nim wydarzeniom w Rosji, informując o nich czytelników nader obszernie, na ogół obiektywnie, choć nie zawsze ściśle. Czasopismo broniło gorąco rewolucji rosyjskiej przed zaostrzającymi się atakami światowej prasy burżuazyjnej, wywierającej duży wpływ na Chiny.

1919

Marzec. Odbył się I Kongres Kominternu w Moskwie. W Kongresie uczestniczyli przedstawiciele chińskich komunistów znajdujących się w Rosji. W przyjętym manifeste stawiano jako jedno z zadań wyzwolenie uciśnionych ludów Wschodu. Wiązano je przede wszystkim ze zwycięską rewolucją proletariacką w krajach kapitalistycznych, działalność organizacji tubylczych traktowano jako pomocniczą. Pojawiła się wtedy po raz pierwszy idea sojuszu proletariatu Europy z ruchem narodowowyzwoleńczym w koloniach.

Kwiecień. „Przegląd Tygodniowy” po raz pierwszy opublikował przekład fragmentów podstawowego tekstu marksizmu — *Manifestu Komunistycznego* (pierwszy pełny przekład wyszedł jako broszura w 1920 r.). Teoria marksizmu do owych czasów nie była w Chinach znana. Wiadomości o niej czerpano na ogół z drugiej ręki, od różnych jej polemistów. Popularnością cieszyły się natomiast inne kierunki myśli socjalistycznej, szczególnie anarchizm. Wydawano wówczas w Chinach dziesiątki czasopism je propagujących. Dopiero Rewolucja Październikowa w Rosji zwróciła uwagę inteligencji chińskiej na marksizm i spowodowała zainteresowanie się nim.

4 maj. Początek „ruchu czwartego maja”. Konferencja wersalska mimo udziału Chin w wojnie po stronie aliantów nie zaspokoiła żądań przywrócenia chociażby części ich uszczuplonych praw suwerennych. Były koncesje niemieckie i port Cingtao przekazano Japonii. Chinom zwrócono jedynie zabytkowe instrumenty astronomiczne, zagrabione przez korpus niemiecki w 1900 r. Pierwsze manifestacje zorganizowano w Paryżu, gdzie studiowało wielu Chińczyków. 4 maja odbyła się pierwsza wielka manifestacja studencka w Pekinie (około 5000 osób). Na aresztowania ucząca się młodzież odpowiedziała ogólnopekińskim strajkiem i mityngami. 6 maja utworzono pierwsze Stowarzyszenie Młodzieży Szkół Wyższych i Średnich. Podobne manifestacje studenckie, strajki szkolne, tworzenie związków odbywały się następnie w innych wielkich miastach Chin. Do ruchu młodzieży, która przerwała naukę prowadząc agitację patriotyczną wśród mas i propagując bojkot towarów japońskich, zaczęła przystępować inteligencja, kupcy, a także kapitaliści niezadowoleni z powrotu po wojnie na rynek chiński obcych konkurentów. Do walki politycznej

włączać się zaczął po raz pierwszy nieliczny jeszcze proletariat chiński. W czerwcu, w sytuacji narastającego ruchu protestu, strajki polityczne ogarnęły wiele fabryk Szanghaju, robotników przedsiębiorstw komunalnych, transport miejski, telegraf, elektrownię, kolejarzy niektórych linii, marynarzy i portowców (ogółem odbyło się 66 strajków). Po raz pierwszy w nowożytnej historii Chin ludność wymogła na rządzie przez ruch masowy decyzje polityczne: rząd Chin odmówił podpisania układu wersalskiego, aresztowanych studentów zwolniono, udzielono dymisji trzem wysokim dostojnikom państwowym, uznanym przez społeczeństwo za sługusów państw obcych.

Ruch czwartego maja był dla społeczeństwa chińskiego pierwszą praktyczną lekcją działania politycznego. Rozpoczął się zarazem szeroki ruch walki o nową kulturę: odrzucania ideologii, kanonów i wartości uznawanych przez ponad dwa tysiące lat za niepodważalne.

W ruchu walki o nową kulturę na czoło wysunęło się czasopismo „Nowa Młodzież” oraz związani z nim: Li Ta-czao, Czhen Tu-siu, Hu Szy (Hu Shi), również profesor humanista i wielki pisarz Lu Sun (Lu Xun).

Lato. Na fali ogólnego ożywienia politycznego począł się rozwijać utworzony w Czangsza Związek Studiów Odnowy Narodowej. W czerwcu liczył on już około 80 osób. Z członkami wyjeżdżającymi na stałe do innych miast utrzymywano kontakt listowny. W 1919 r. wyjechali do Francji pierwsi członkowie Związku: C’haj He-sen (Cai He-sen), Czann Khun-ti (Zhang Kun-di), Luo Süe-an (Luo Xue-zan). Ogółem w latach 1919—1920 wyjechało do Francji ponad 1600 osób, m. in. Czou En-laj i Lann Zuo-fej (Wang Ruo-fei), późniejszy wybitny działacz KPCh, wielokrotnie wybierany członkiem KC (zginął w 1946 r.). Z prowincji Hunan wyjechali m. in.: Li Fu-czhun (Li Fu-chun), Li Łej-han (Li Wei-han), Li Li-san, C’haj Czhan (Cai Chang), późniejsi działacze KPCh.

Czerwiec. W Szanghaju rozpoczęto wydawanie postępowych czasopism: „Przeglądu Tygodnia” („Xing-qi Ping-lun”) i dodatku do „Gazety Narodowej” („Guo-min Ri-bao”) pt. Przebudzenie (Jue-wu).

Lipiec. Li Ta-czao wraz z grupą postępowych działaczy zorganizowali Związek Młodych Chin (Shao-nian Zhong-guo Xue-hui”), przystępując do wydawania pisma „Młode Chiny” („Shao-nian Zhong-guo”). Organizacja i pismo miały propagować w żywym politycznie środowisku młodzieży szkolnej i studenckiej idee postępowe.

14 lipiec. W Czangsza ukazał się pierwszy numer „Przeglądu Hunańskiego” („Xiang-jiang Ping-lun”). Był on wydawany formalnie przez Ligę Studentów Hunanu. Jednym z redaktorów, autorem wielu zasadniczych artykułów, a czasem całych numerów był Mao Tse-tung. Profil pisma był wzorowany na pekińskim „Przeglądzie Tygodniowym”. Analizując różne wydarzenia aktualne, precyzując swe poglądy na przyszłość Chin Mao Tse-tung w publikacjach swoich przybliżał się stopniowo do marksizmu. Po ukazaniu się 5 numerów wydawanie pisma zostało zawieszane przez władze. Liga Studentów przy udziale Mao podjęła wydawanie tygodnika pod zmienionym tytułem, był on zawieszany i wznawiany jeszcze kilkakrotnie w nowej formie. Udział Mao w wydawaniu następnych pism był jednak znacznie mniejszy.

W tym samym miesiącu w Wuhanie rozpoczął wydawanie „Nowego Głosu Społeczeństwa” („She-hui Xin Sheng”) Jün Taj-jinn (Yun Dai-ying), później jeden z czołowych publicystów komunistycznych. Rozpoczął także działalność pisarską i wydawniczą C’hü C’hiu-po (Qu Qiu-bo), później jeden z czołowych działaczy i teoretyków KPCh, pisarz, publicysta, tłumacz Gorkiego na chiński. W listopadzie 1919 r. ukazało się w Pekinie jego „Nowe społeczeństwo” („Xin she-hui”).

Latem i jesienią nastąpiło duże ożywienie postępowego ruchu wydawniczego w całych Chinach. Wszędzie ukazywały się czasopisma i broszury propagujące nowe idee.

Lipiec. Hu Szy wystąpił z głośnym artykułem *Więcej badać konkretne problemy, mniej dyskutować o „izmach”*. Występował w nim, chociaż w zawołowanej formie, głównie przeciwko marksizmowi. Artykuł wywołał ożywione dyskusje, trwające wiele miesięcy. Z odpowiedzią Hu Szy wystąpił Li Ta-czao. Artykuł Hu Szy oznaczał dokonanie się rozłamu w jednolitym dotychczas froncie postępowej inteligencji. Hu Szy występuje odąd jako reprezentant sił burżuazyjno-liberalnych orientujących się na Zachód. Li Ta-czao i Czhen Tu-śiu występują zaś z pozycji radykalno-ludowych orientując się na Rosję Radziecką. Dyskusja o „izmach” była pierwszą batalią ideologiczną młodych marksistów chińskich i zarazem pierwszą próbą powstrzymania radykalizacji młodzieży ze strony kół bardziej zachowawczych.

10 października. Sun Jat-sen utworzył ponownie w Szanghaju Partię Narodową — Kuomintann, powracając do działalności organizatorskiej. Podejmowane przezeń po rewolucji 1911 r. próby tworzenia rządów, zwoływania parlamentów, przenoszenia na grunt chiński zachodnich norm życia politycznego skończyły się fiaskiem. Nie dały też większych rezultatów próby zawierania porozumień z militarystami lokalnymi — zwierzchnikami administracji terenowej i dysponentami sił zbrojnych, aczkolwiek do tej formy działania Sun Jat-sen powracał wielokrotnie również w późniejszym okresie.

1920

Luty. Mao Tse-tung po raz drugi przyjechał do Pekinu w związku z akcjami studentów Hunanu, zmierzającymi do wyzwolenia prowincji od dominacji militarystów północnych. Przebywał tam do kwietnia. Później udał się do Szanghaju, gdzie mieściło się wówczas centrum politycznej walki o wyzwolenie Hunanu. Zajmował się tam w dalszym ciągu m.in. wyjazdami studentów do Francji. Do Hunanu powrócił w lipcu.

Był to niezwykle ważny etap w życiu Mao Tse-tunga. Odnowił wówczas kontakty osobiste z Li Ta-czao i Tenn Czunn-śia (Deng Zhong-xia), szybko zbliżającymi się do komunizmu. W związku z nastrojami antyimperialistycznymi oraz wyłamaniem się Rosji Radzieckiej z frontu kolonialistów i umacnianiem sił rewolucji na Syberii rozwijał się wówczas w Pekinie, tradycyjnie posiadającym bliskie kontakty z Rosją, masowy ruch poparcia nowego rządu radzieckiego przez koła postępowe. Toczyły się też zażarte dyskusje o stosunku do samego bolszewizmu. Mao Tse-tung po raz pierwszy zapoznał się wtedy bliżej z rewolucją rosyjską. W czasie pobytu w Pekinie czytał wiele broszur i materiałów komunistycznych, zapoznawał się z marksizmem. Wspominając później ocenił, że był to przełomowy okres w jego życiu, wtedy bowiem, jak sam twierdził, marksizm przyjął za swój światopogląd i zaczął subiektywnie wiązać się z rodzącym ruchem komunistycznym.

Marzec. W Pekinie z inspiracji Li Ta-czao powstała pierwsza grupa studiowania marksizmu oraz Stowarzyszenie Studiów nad Rosją. Działały one w środowisku studenckim.

3 kwiecień. Prasa chińska podała pochodzący sprzed ośmiu miesięcy tekst wezwania rządu RSFSR do ludu chińskiego i narodów Chin Północnych i Chin Południowych. Pisano w nim m.in.: „Niesiemy wolność ludom od obcych bagnów, od ucisku obcego złota, które duszą zniewolone ludy Wschodu przede wszystkim lud chiński [...] Jeśli lud chiński chce stać się wolny, podobnie jak lud

rosyjski, uniknąć losu przygotowanego mu w Wersalu przez aliantów, przekształcenia w drugą Koreę lub Indię — niech zrozumie to, iż jedynym jego sojusznikiem i bratem w walce o wolność jest rosyjski robotnik i chłop i ich Armia Czerwona”.

Z apelu radzieckiego wynikało, że nowy rząd radziecki rezygnuje z przywilejów uzyskanych w Chinach przez Rosję Carską wraz z innymi mocarstwami. Stwarzało to dla Chin nową sytuację w ich walce o odzyskanie w pełni suwerenności. Wezwanie radzieckie spotkało się z gorącym przyjęciem i nasiliło dyskusje polityczne.

Kwiecień. Do Pekinu przybyła pierwsza czteroosobowa misja, wysłana przez Sekretariat Dalekowschodni Komitetu Wykonawczego Kominternu. Na jej czele stał młody utalentowany działacz Grigorij Naumowicz Wojtyński. Lato i jesień misja spędziła w Szanghaju. Stał się on odtąd centrum ruchu komunistycznego w Chinach. Nawiązano pierwsze kontakty z Li Ta-czao i Czhen Tu-siu oraz grupującą się wokół nich młodzieżą. Misja wystąpiła z ideą utworzenia partii komunistycznej, inspirowanej tworzenie kółek komunistycznych.

Maj. W Szanghaju utworzono pierwsze pięcioosobowe kółko marksistowskie na czele z Czhen Tu-siu. Niedługo potem powstało kółko pekińskie, kierowane przez Li Ta-czao, oraz kółko w Czangsza, kierowane przez Mao Tse-tunga i He Szu-henna (He Shu-heng). W okresie późniejszym powstało jeszcze kilka kółek w innych miastach. Kierownictwo kółkami miała sprawować redakcja „Nowej Młodzieży”, którą latem zreorganizowano. Jednocześnie Komintern zaczął finansować wydawanie tego czasopisma, stało się ono jego pierwszym nieoficjalnym organem w Chinach. Na łamach pisma Wojtyński ogłosił szereg artykułów.

Czerwiec. Przy KC RKP(b) powołano Centralne Biuro Organizacyjne Komunistów Chińskich, które miało kierować pracą członków partii — Chińczyków i powstających wśród emigrantów chińskich organizacji. Było to związane z nasileniem pracy organizacyjnej RKP(b) w tym środowisku.

Lipiec. W czternastoosobowej grupie członków hunañskiego Stowarzyszenia Odnowy Narodowej, którzy wyjechali na studia do Francji, rozpoczęły się gorące dyskusje o dalszej drodze Chin. Grupa z C'haj He-senem na czele wystąpiła z postulatem utworzenia, na wzór radziecki, komunistycznej partii Chin i przeprowadzenia pod jej kierunkiem rewolucji, posuwając tym naprzód realizację wielkiej idei — ogólnoludzkiej wspólnoty sprawiedliwości. Mimo zasadniczej zbieżności poglądów tej grupy z poglądami ruchu komunistycznego zachowywała ona pewną odrębność ideologiczną i nie posługiwała się jeszcze terminologią marksistowską. Różnice dotyczyły przede wszystkim stosunku do walki klasowej i samego jej pojmowania.

Mao Tse-tung korespondencyjnie włączał się do owej dyskusji, podtrzymywał koncepcję utworzenia partii. Grupa C'haj He-sena spotkała się z silną opozycją innych członków stowarzyszenia ulegających wpływowi anarchizmu lub chińskich liberałów (Liang C'hi-czao) twierdzących, że Chiny muszą najpierw wkroczyć w erę kapitalizmu, a potem dopiero dokonywać rewolucji socjalistycznej.

19 lipiec, 23 lipiec — 7 sierpień. II Kongres Kominternu. Przyjęto m.in. lenińskie tezy w kwestii narodowej i kolonialnej wraz z uzupełniającymi tezami Roya. W obliczu spadku fali rewolucyjnej w Europie Kongres zwrócił uwagę ruchu komunistycznego na Azję. W tezach o kwestii chłopskiej postawiono zadanie tworzenia szerokiego frontu proletariatu z chłopstwem, w tezach o kwestii kolonialnej przeniesiono ten schemat na sytuację międzynarodową, formułując ideę utworzenia sojuszu proletariatu krajów rozwiniętych i ludów uciskanych kolonii, złączenia walki rewolucyjnej i narodowyzwoleńczej w jeden tok walki anty-

imperialistycznej. Dopuszczano przy tym możliwość tworzenia szerokiego sojuszu włączającego miejscową burżuazję i elementy postępowe i demokratyczne, włączania i popierania ruchów nacjonalistycznych, podnosząc jednocześnie konieczność zachowania nawet przez najmniejsze proletariackie organizacje komunistyczne swej samodzielności. Kongres przeciwstawił się koncepcjom przesadnie akcentującym rolę Wschodu, według których losy rewolucji światowej miały się jakoby rozstrzygnąć w kolonialnych krajach Azji, i podtrzymał tezę o hegemonii proletariatu.

Lato. Ośrodki marksistowskie w Chinach rozpoczęły wydawanie przeznaczonych dla proletariatu tygodników, których celem była propaganda idei marksistowskich i uświadomienie polityczne robotników. W Szanghaju wydawano tygodniki: „Pracujący” („Lao-dong-zhe”) oraz „Przyjaciel Sprzedawcy” („Hou-you”). W Pekinie wydawano „Głos Pracującego” („Lao-dong-yin”), później tytuł zmieniono na „Głos Ludu” („Min-ren Sheng”). W Kantonie wydawano „Głos Pracującego” („Lao-dong Sheng”). Wszystkie te pisma ukazywały się przez kilka lub kilkanaście tygodni, po czym zarówno ze względu na trudności obiektywne, jak i nikły rezonans społeczny musiano zaprzestać ich wydawania.

Wbrew oczekiwaniom nie doprowadziły one do powstania w Chinach nowoczesnego komunistycznego ruchu zawodowego. Środowiska robotnicze były wówczas kontrolowane przez trzy typy tradycyjnych organizacji: organizacje typu cechowego, związki ziemskie, jednoczące w większych miastach wszystkich pochodzących z tej samej prowincji, i stowarzyszenia tajne, specyficznie chiński typ organizacji ludowej. Wszystkie te trzy typy organizacji posiadały tradycje setek lat istnienia, rozbudowany system wzajemnej pomocy i opieki, kontrolowały różne dziedziny produkcji i usług, często posiadały duże majątki, własny system sądowniczy oraz służby przymusu. Jeszcze przed rewolucją 1911 r. przy współudziale Sun Yat-sena wśród marynarzy i emigrantów chińskich oraz byłych emigrantów zaczęły powstawać również organizacje typu stowarzyszeń robotniczych, stowarzyszeń przemysłowców itp., będące przeniesieniem do środowiska chińskiego europejskich form organizacyjnych. Opierały się one na sunjatsenowskiej teorii sojuszu i współdziałania klas, odrzucały teorię walki klasowej. Aczkolwiek dosyć liczne, były one najczęściej niewielkie. Tego typu związków zawodowych istniało w Kantonie ponad 60, w Szanghaju blisko 100. Kuomintang miał także tradycyjne bliskie kontakty z niektórymi stowarzyszeniami tajnymi, co ułatwiało działanie organizowanych przezeń związków zawodowych. Wszystkie te organizacje odnosiły się wrogo do prób komunistów zdobycia wpływów wśród klasy robotniczej.

Sierpień. W Szanghaju zorganizowano przy udziale misji Kominternu Związek Młodzieży Socjalistycznej. Jednocześnie rozpoczęto wydawanie nowego czasopisma komunistycznego — „Robotnik Chiński” („Zhong-quo Gong-ren”).

Do Pekinu przybył J. L. Jurin, pierwszy przedstawiciel rządu Republiki Dalekowschodniej, buforowego państwa utworzonego na wschodnich rubieżach Rosji. Prócz rozmów z przedstawicielami oficjalnych władz, mających na celu normalizację stosunków między Chinami a władzami radzieckimi, rozpoczął on nawiązywanie kontaktów z radykalną inteligencją chińską.

1—7 września. W Baku odbył się I Zjazd Ludów Wschodu. Uczestniczyło w nim około 2000 delegatów z azjatyckich republik radzieckich, Indii, Chin, Afganistanu, Iranu, Turcji i in. W delegacji chińskiej uczestniczyli zarówno emigranci, jak i delegaci przybyli z kraju, obok komunistów byli kuomintannowcy. Zjazd przyjął szereg dokumentów szczegółowo rozpracowujących wytyczne II Kongresu Kominternu oraz rzucił hasło: „Proletariusze wszystkich krajów i ludy uciskane całego świata łączcie się”.

Jesień. Po kolejnej wojnie militarystycznej, która doprowadziła do pewnego umocnienia samodzielności prowincji Hunan, Mao Tse-tung powrócił do Czangsza. Rozwinął wtedy ożywioną działalność polityczną i publicystyczną. Przy jego współudziale powstało kilka organizacji społecznych i wydawniczych, m.in. Stowarzyszenie Studiów nad Rosją, Hunańskie Stowarzyszenie postępu w Wychowaniu, Wydawnictwo Kulturalne i inne. Organizacje te działały głównie w środowisku inteligenckim, głosiły hasła radykalno-demokratyczne z elementami socjalistycznymi. Dominował w nich postulat proklamowania autonomii prowincji Hunan, wydzielenia się jej z militarystycznych, rozdzieranych wojną Chin i dokonania szerokich reform.

Mao Tse-Tung ogłosił szereg napisanych w tym duchu artykułów, stając się jednym z czołowych działaczy walczących o autonomię Hunanu. Hasła autonomii były wówczas popierane przez różne grupy i klasy związane z terenem prowincji, lokalne, nacjonalistyczne i antyimperialistyczne. Wyróżniający się swą walecznością mieszkańcy Hunanu byli niekiedy porównywani z Prusakami w Niemczech. Dla części „autonomistów”, prawdopodobnie także dla Mao Tse-tunga, ogłoszenie autonomii Hunanu i jego umocnienie miało być pierwszym krokiem do zjednoczenia Chin, podobnie jak niegdyś umocnione Prusy zjednoczyły Niemcy. Walki polityczne „autonomistów” w Hunanie trwały przez kilka następnych lat, obfitując w momenty dramatyczne.

Wrzesień. W Czangsza przy aktywnym udziale Mao Tse-tunga zorganizowano Stowarzyszenie Studiowania Marksizmu. Działo ono wśród studentów i młodych nauczycieli. Liczyło kilkadziesiąt osób. Podstawową grupę jego członków stanowili członkowie dawnego Stowarzyszenia Odnowy Narodowej oraz aktywni Ligi Studenckiej. Członkowie Stowarzyszenia studiowali m.in. materiały pekińskiej „Nowej Młodzieży” i szanghajskiego „Komunisty”, którego wydawanie niedługo potem rozpoczęto. Prowadzono ożywione dyskusje i walkę z konkurencyjnym stowarzyszeniem anarchistycznym, które opanowało ówczesnie Czangsza. Kółko hunańskie utrzymywało szczególnie bliski kontakt z kółkiem pekińskim (kierujący: Li Ta-czao i Tenn Czunn-śia).

Październik. W Czangsza zgodnie z ogólnymi wytycznymi kółek komunistycznych Mao Tse-tung zorganizował Związek Młodzieży Socjalistycznej. Od sierpnia organizacja ta istniała już w Szanghaju, we wrześniu powstała w Pekinie. Po Czangsza zorganizowano grupy takie w Kantonie i Wuczangu. Organizacja hunańska rozwijała się szybko, powstawały grupy lokalne.

W listopadzie Mao Tse-tung w związku ze swą działalnością i dla lepszego poznania wsi i nawiązania kontaktów odbył podróż po kilku powiatach Hunanu.

7 listopad. Szanghajskie kółko komunistyczne, które zaczęło odgrywać rolę wiodącą, rozpoczęło nielegalne wydawanie miesięcznika „Komunista” („Gong-chan-dang”). Drukowano w nim materiały światowego ruchu komunistycznego, tłumaczenia niektórych prac marksizmu-leninizmu, artykuły o ruchu wyzwolenicznym oraz walce klasowej w Chinach i na świecie. Po ukazaniu się siedmiu numerów latem 1921 r. wydawanie pisma zawieszono. „Komunista” odegrał poważną rolę, przygotowując warunki utworzenia Partii.

Jesień. Potajemne spotkanie Wojtyńskiego z Sun Jat-senem. W toku wielogodzinnych rozmów Wojtyński wyjaśnił sens rozgrywających się wydarzeń w Rosji. Sun Jat-sen z kolei poinformował wysłannika Kominternu o sytuacji w Chinach. Nawiązano pierwszy kontakt osobisty. Było to tym ważniejsze, że poczta i telegraf chiński kontrolowane przez mocarstwa obce uniemożliwiły kontakt tą drogą.

Listopad. Sun Jat-sen na zaproszenie swego starego towarzysza, obecnie mili-

tarysty lokalnego, Czen C'hiunn-minna (Chen Qiong-ming), który odzyskał władzę w Kantonie, przybył z Szanghaju do Kantonu. Część postów rozpedzonego przez militarystów parlamentu zebrała się w Kantonie i w kwietniu 1921 r. ogłosiła Sun Jat-sena jedynym legalnym prezydentem Republiki Chińskiej. Jednocześnie dano mu również pełnomocnictwa do walki z militarystami północnymi i zjednoczenia kraju. Kwatera główna Sun Jat-sena została umieszczona w Hueillinie. Popierało go wtedy lub zachowywało życzliwą neutralność wielu militarystów lokalnych pięciu prowincji południo-zachodu, nastrojonych opozycyjnie do Pekinu.

1921

Styczeń. W Czangśingtien, węzłowej stacji kolejowej w pobliżu Pekinu, stołeczne kółko komunistyczne otworzyło szkołę dla robotników. W dzień uczyli się w niej dzieci, a wieczorem robotnicy. Głównym organizatorem szkoły był Teng Czunn-sia. W rezultacie działania szkoły komuniści zaczęli stopniowo zdobywać wpływy w środowisku kolejarskim. Dla propagandy wśród kolejarzy zaczęto wydawać w Pekinie „Tygodnik Robotniczy” („Gong-ren Zhou-guan”). Organizacje robotnicze powstające z inspiracji komunistów dla odróżnienia od sunjatsenowskich „związków” nosiły nazwę „klubów”.

25 *styczeń.* Wraz z grupą dziennikarzy chińskich do Moskwy przybył C'hu C'hiu-po, młody publicysta i działacz społeczny. Pozostał tam dłuższy czas studiując teorię marksizmu. Był on pierwszym przedstawicielem postępowej inteligencji chińskiej, uczącym się w Rosji Radzieckiej. Wkrótce potem zaczęły tam przybywać następne grupy i poszczególne osoby. Jako jeden z pierwszych w grupie członków szanghajskiego kółka młodych socjalistów przyjechał m. in. Liu Szao-tsi.

Luty. W Paryżu grupa marksistów na czele z Czou En-lajem i C'haj He-senem utworzyła Stowarzyszenie Studiowania Komunizmu oraz Związek Młodzieży Socjalistycznej.

Do Dalekowschodniego Sekretariatu Komitetu Wykonawczego Kominternu, mieszczącego się w Irkucku, przybył Czann Thaj-lej (Zhang Tai-lei), jeden z przywódców i organizatorów Związku Młodzieży Socjalistycznej. Nawiązał on bliski kontakt z Kominternem, złożył obszerne sprawozdanie o sytuacji w Chinach.

Czerwiec. Do Chin przybyli przedstawiciele Kominternu i Profinternu z propozycją zwołania konstytucyjnego zjazdu Partii Komunistycznej. Kółka pekińskie i szanghajskie odniosły się do tego krytycznie. Wielu wybitnych działaczy rodzącego się ruchu uważało zjazd za przedczesny, m. in. tak sądził Li Ta-czo i Czen Tu-siu.

1—5 (?) *lipiec.* W Szanghaju nielegalnie odbył się I Zjazd Komunistycznej Partii Chin. Uczestniczyło w nim 13 delegatów reprezentujących 7 kółek komunistycznych liczących ogółem 57 członków. Na Zjeździe byli obecni: Li Ta (Li Da) i Li Han-cun (Li Han-jun) — z Szanghaju; Czann Kuo-thao (Zhang Guo-tao) i Liu Zen-cinn (Liu Ren-jing) — z Pekinu; Mao Tse-tung i He Szu-henn — z Czang-sza; Tunn Pi-łu (Dong Bi-wu) i Czen Than-C'hiu (Chen Tan-qiu) — z Wuhanu; Łann C'in-mej (Wang Jin-mei) i Tenn Sy-minn (Deng Si-ming) — z Cinanu; Czenn Kunn-po (Cheng Gong-bo) i Pao Huaj-senn (Bao Hunai-seng) — z Kantonu oraz Czou Fo-haj (Zhou Fo-hai) reprezentujący kółko tokijskie. Z Moskwy przybyli: G. Maring i M. Nikolski.

Na Zjeździe rozwinęła się żywa dyskusja o roli partii. Znaczna część delegatów stawiała przed partią tylko zadanie propagowania marksizmu. Zjazd uznał rewolucję proletariacką i obalenie władzy burżuazji za rzecz nieuchronną, nie sprecyzował jednak roli Partii w tej rewolucji i nie proklamował partii awangar-

dą proletariatu. Nie sprecyzowano zasad funkcjonowania partii; zasady centralizmu demokratycznego spotkały się z oporem. Dominujące na zjeździe elementy lewackie i sekciarskie przeforsowały w „Pierwszej rezolucji o zadaniach partii” tezę o niemożności jakiegokolwiek współpracy partii z innymi partiami nieproletariackimi, co było sprzeczne z uchwałami Kominternu.

W związku z małą liczebnością wybrano nie komitet centralny, lecz jedynie Biuro Centralne, któremu powierzono opracowanie projektu statutu. Przyjęcie statutu odłożono do następnego zjazdu. Sekretarzem generalnym wybrano zaocznie nieobecnego (na znak protestu przeciw zwołaniu zjazdu) Czhen Tu-siu, sekretarzami Czann Kuo-thao i Li Ta. Kandydatami na członków wybrano: Czou Fo-haja, Li Han-ćüna, Liu Żen-ćinna.

I Zjazd nie był więc zjazdem konstytucyjnym w pełnym znaczeniu tego słowa. Zarówno „Pierwszy Program”, jak i „Pierwsza rezolucja o zadaniach” były krótkie i ogólnikowe. Podstawowe elementy programu partii komunistycznej znalazły w nich odbicie jedynie częściowo. Wśród delegatów nie było ani jednego proletariusza, wszyscy to byli mniej lub bardziej oderwani od mas inteligenci. Jedynie część delegatów znała lepiej bądź gorzej teorię marksizmu. Pozostali jej nie znali lub mieli błędne wyobrażenia o tworzącej się partii. Czou Fo-haj np. stał się w przyszłości jednym z czołowych ideologów prawego skrzydła Kuomintannu. Obecność wielu uczestników I zjazdu miała charakter przypadkowy, niektórzy byli zwykłymi karierowiczami, bądź ludźmi poszukującymi synekur. Warto również zwrócić uwagę na wyraźnie zaznaczone tendencje lewackie i sekciarskie, które przejawiały się później wielokrotnie.

22 czerwiec—12 lipiec. III Kongres Kominternu w Moskwie. Dyskusja koncentrowała się wokół problemu pracy organizacji komunistycznych w Europie w warunkach przejścia kapitału do ofensywy. Zarówno wśród delegatów, jak i w kierownictwie Kominternu (Zinowjew) przejawiały się tendencje lewacko-sekciarskie, postulowano koncentrowanie walki wewnątrz ruchu na grupach prawicowych i centrowych. Niektórzy delegaci ostro krytykowali politykę nepu i zagraniczną politykę rządu radzieckiego, podnoszono postulaty kontynuacji ofensywy politycznej w Europie, a nawet rozszerzenia rewolucji drogą powstań i akcji zbrojnej radzieckiej Armii Czerwonej. Lenin walczył z tymi błędnymi tendencjami, broniąc zasadniczej linii Kominternu — pogłębienia i polepszenia pracy wśród mas, przejścia do walki o ich codzienne interesy, zacieśnienia kontaktów ze wszystkimi pracującymi, także z chłopstwem, tworzenia szerokiego frontu społecznego walki z imperializmem. W Komisji Wschodniej Kongresu z podobnymi ideami w stosunku do krajów kolonialnych wystąpił Czann Thaj-lej, który postulował inspirację szerokiego ruchu narodowego.

Na konstytucyjnym Kongresie Profinternu (3—19 lipca) linia Kominternu przyjęta została za podstawową, chociaż deklarowano, że Profintern stoi na pozycjach walki klasowej, walki o obalenie kapitalizmu i budowę socjalizmu — nie traktowano tego w sposób dogmatyczny i sekciarski, wzywano do walki o jedność ruchu zawodowego i organizacji robotniczych, a także do rozwijania pracy w krajach kolonialnych i zależnych.

Lipiec. W Szanghaju komuniści utworzyli — jako organ legalny, w odróżnieniu od nielegalnej partii — Sekretariat Związków Zawodowych. Ukonstytuował się on w czasie I Zjazdu KPCh. Kierownictwo objął Czann Kuo-thao. Sekretariat umacniał wpływy komunistów wśród kolejarzy i próbował dotrzeć do innych środowisk zawodowych.

Powołane zostały lokalne sekretariaty w większych miastach. Szczególnie

aktywny był Sekretariat Hunanu. Kierował nim Mao Tse-tung wraz z Kuo Liannem (Guo Liang), Liu Szao-tsi, Li Li-sanem (powrócił z Francji do Chin w początkach 1922 r.). Po raz pierwszy doprowadzono do współpracy organizacji kontrolowanych przez komunistów i anarchistów — tworząc szeroki front proletariatu.

Lato. Przedstawiciel Kominternu Maring spotkał się z Sun' Jat-senem. Przebywał on 9 dni w jego kwaterze głównej w Kueilinie. Tłumaczem był Czann Thaj-lej. Maring zaproponował zorganizowanie jednej rewolucyjnej partii, która łączyłaby do działania różne warstwy i grupy społeczne, opierając się jednak na robotnikach i chłopach, a także utworzenie rewolucyjnej armii oraz szkół wojskowych mogących kształcić kadry dla rewolucji chińskiej. Deklarował jednocześnie pomoc Kominternu. Sun Jut-sen wstępnie zaakceptował propozycję. Ustalono, że rozmowy będą kontynuowane.

Październik. Zorganizowana przez Li Ta-czao grupa studiowania marksizmu przyjęła oficjalną nazwę Stowarzyszenie Studiów Teorii Marksizmu. Liczyło ono początkowo 19 członków. W listopadzie ogłoszono zapisy do stowarzyszenia. W lutym 1922 liczyło już ponad 60 członków. Raz w tygodniu organizowano zebrań, niekiedy częściej. Występowali na nich niemal wszyscy wybitniejsi postępowi intelektualiści i propagatorzy marksizmu. Stowarzyszenie posiadało też własną biblioteczkę. Odegrało ono poważną rolę w upowszechnieniu idei marksizmu w Chinach, popularnego, lecz znanego zazwyczaj powierzchownie, ułamkowo, niekiedy rozumianego błędnie.

12 grudzień. Do Pekinu przybył poseł pełnomocny RSFSR A. K. Paiks, akredytowany przy rządzie chińskim. Równocześnie do Moskwy przybył oficjalnie przedstawiciel rządu pekińskiego. Było to uznaniem *de facto* rządu radzieckiego i nawiązaniem z nim normalnych stosunków międzypaństwowych rządu militarystów północnych.

W okresie tym istniały dwie zasadnicze kwestie sporne między stroną chińską a radziecką. Strona chińska żądała wycofania Armii Czerwonej z Mongolii, uznawanej za część Chin, i zaniechania pomocy dla mongolskich separatystów oraz rewolucjonistów. Chiny żądały też przekazania rządowi chińskiemu kolei mandżurskiej, będącej własnością Rosji radzieckiej. Było to wynikiem nacisków mocarstw obcych (szczególnie USA i Japonii), a także obaw własnych — propagandy rewolucyjnej wśród chińskich pracowników kolei i społeczeństwa. Rząd chiński żądał także rozwiązania komunistycznych organizacji chińskich w Rosji.

1922

21 styczeń—2 luty. W Moskwie odbył się Zjazd Narodów Dalekiego Wschodu. Uczestniczyły w nim delegacje Chin, Korei, Mongolii, Japonii, Indii, Indonezji oraz grupy przedstawicieli narodowości radzieckiego Dalekiego Wschodu i Syberii (ogółem 148 delegatów). Bardzo liczna była delegacja chińska (39 osób). Obok komunistów (14 osób) uczestniczył w niej przedstawiciel Kuomintannu, duża grupa działaczy bezpartyjnych i grupa delegatów Związku Młodzieży Socjalistycznej. W delegacji chińskiej byli m.in. Č'hü Čiu-po (członek KPCh od lutego 1922 r.) i Czann Thaj-lej. Głównym przedmiotem obrad był stosunek komunistów do kwestii narodowej oraz kolonialnej i współpraca ich z partiami narodowo-rewolucyjnymi. Polityczna ofensywa radziecka w Azji była odpowiedzią na waszyngtońską konferencję 8 państw. Część delegacji chińskiej została przyjęta przez Lenina.

Na zjeździe doszło kilkakroć do przykrych incydentów między komunistami,

występującymi czasem z pozycji sekciarsko-dogmatycznych, a przedstawicielem Kuomintannu. Radzieckie poparcie dla komunistów chińskich powodowało jego nieufność. Niektórzy delegaci bezpartyjni, znający Zachód, byli rozczarowani sytuacją w Rosji i głośno wyrażali swoje uczucia. Mimo tych wszystkich trudności Zjazd pomógł w pracy nad stworzeniem frontu narodowego w Chinach. Do owego czasu zarówno kierownictwo KPCh, jak i koła terenowe odrzucały możliwość sojuszu z Kuomintannem. Rozpatrywano wyłącznie problemy rewolucji społecznej w Chinach. Zjazd ukazał delegatom szerszą perspektywę — utworzenia światowego frontu walki z imperializmem i rewolucyjnego sensu walki narodowyzwolenczej. Wiązało się to z przewyciężeniem ciasnego lewackiego dogmatyzmu i nie dokonywało łatwo. Jeszcze 6 kwietnia 1922 Czhen Tu-siu pisał do Wojtyńskiego: „kwestia wstąpienia do Kuomintannu była już przedyskutowana na zebraniach w Kantonie i Wuhanie, wszędzie stosunek do wstąpienia był nadzwyczaj negatywny. Faktycznie nie ma żadnej możliwości wstąpienia do Kuomintannu”.

21 lutego—4 marzec. W Moskwie odbyło się rozszerzone plenium Kominternu. Zaakceptowano na nim tezy Komitetu Wykonawczego z grudnia 1921 r. o froncie jedności i zwołanie światowej konferencji organizacji robotniczych, z włączeniem reformistów II Międzynarodówki i kontrolowanych przez nich związków zawodowych.

Luty. Sun Jat-sen wykorzystując walki między militarystami Północy rozpoczął swoją pierwszą „wyprawę północną”. Wyprawa załamała się na skutek bojkotowania jej przez nominalnego ministra obrony narodowej Czhen C’hiunn-minna, posiadającego realnie pełnię władzy na kontrolowanym przez rząd terenie i dysponującego jego finansami.

Czhen C’hiunn-minn zaprezentował własny program, różny od programu Suna (najpierw zjednoczenia siłą całych Chin, później reform i postępu). Czhen postulował utworzenie federacji prowincji południo-zachodu przez wprowadzenie tam reform gospodarczych i społecznych, osiągnięcie zasadniczej poprawy życia, a dopiero potem, po realnym zademonstrowaniu wyższości Kuomintannu, podjęcia dzieła zjednoczenia. Czhen zgodnie z tą polityką dokonał wielu ulepszeń w Kantonie, m. in. zelektryfikował miasto. Miał poparcie kupiectwa i robotników. Czhen nazywał się socjalistą i demagogicznie atakował często program Sun Jat-sena „z lewa”. Popierali go komuniści kantońscy. Czhen C’hiunn-minn oficjalnie zezwalał na ich działalność i działalność Związku Młodzieży Socjalistycznej. Było to jedyne miejsce w Chinach, gdzie komuniści pracowali w warunkach legalności.

27 kwiecień. Do Kantonu przybył działacz kominternu S. A. Dalin. Formalnym powodem było uczestnictwo w zbliżających się kongresach — związków zawodowych i Związku Młodzieży Socjalistycznej. Dalin dokonał olbrzymiej pracy przygotowującej utworzenie frontu narodowego w Chinach. Odbywał spotkania z komunistami oraz prowadził rozmowy z Sun Jat-senem. Spotykał się z nim 2—3 razy w tygodniu aż do chwili swojego wyjazdu w połowie czerwca. Sun Jat-sen po raz pierwszy mógł się wtedy bliżej zapoznać z rewolucją radziecką i rzeczywistymi poglądami bolszewików.

29 kwiecień. W Kantonie rozpoczęło się trwające do początków maja rozszerzone plenium KC KPCh z udziałem działaczy Związku Młodzieży Socjalistycznej i Dalina. Omawiano stosunek KPCh do Kuomintannu. Po raz pierwszy po długich dyskusjach w zasadzie zaakceptowano dyrektywę Kominternu o wstąpieniu do Kuomintannu. Decyzji tej nie uznano jednak jeszcze za ostateczną i wiążącą. Postanowiono aż do dokładniejszego przestudiowania sprawy nie przekazywać jej do organizacji terenowych. Stanowiska Kominternu bronili C’hü C’hiu-po i Czann

Thaj-lej. Przeciwno sojuszowi z drobną burżuazją występowali najostrzej Czann Kuo-thao i Czhen Kunn-po.

1 maj. Otwarcie w Kantonie Ogólnochińskiego Kongresu Związków Zawodowych. Sekretariat szanghajski zaprosił do udziału w kongresie wiele różnorodnych organizacji, dążąc do ich zbliżenia i koordynacji działań. Poważną rolę na Kongresie odgrywali komuniści kantońscy i członkowie miejscowego ZMS. Występowali oni ostro przeciwko Kuomintannowi i Sun Jat-senowi osobiście. Popierali ich w dużej części robotnicy, niechętni Kuomintannowi z wielu przyczyn, np. do Kuomintannu należeli w dużej części fabrykanci chińscy, z którymi walczyli oni na co dzień, zrażała doń polityka sojuszków Suna z militarystami itp. Sala nie dopuściła nawet przedstawicieli Kuomintannu do prezydium zjazdu, w związku z czym na początku obrad opuścili oni salę. W związku ze swoją opozycją wobec KC KPCh faktycznie przestał brać udział w pracach Kongresu jego przewodniczący Czann Kuo-thao. W ostatecznym rezultacie zwyciężyły na Kongresie grupy nastawione opozycyjnie do Kominternu i jego linii. Kongres zbliżył jednak organizacje robotnicze, umocnił poczucie solidarności proletariackiej. W wielu drugorzędnych kwestiach szczegółowych osiągnięto porozumienie, co było pozytywne.

15 czerwiec. W „Deklaracji KPCh o sytuacji w kraju” po raz pierwszy mówi się o możliwości współpracy z nacjonalistami, proponując konkretną platformę frontu jedności narodowej: utworzenie jednej organizacji do walki z imperializmem i militarystką rodzimym. Z jednej strony uznawano w niej przywództwo Sun Jat-sena, wysoko oceniono Kuomintann, z drugiej wskazywano na jego słabości i błędy. Deklaracja nie oznaczała jednak całkowitego przewyższenia lewackiego dogmatyzmu. Jeszcze w liście z 30 czerwca Czhen Tu-siu pisał do Wojtyńskiego, że nadzieja „na pójście jedną drogą z Kuomintannem” jest słaba, aczkolwiek istnieje.

16 czerwiec. Czhen C’hiunn-minn dokonał przewrotu w Kantonie. Jego żołnierze otoczyli siedzibę Sun Jat-sena i rozpoczęli walkę z jego gwardią. Rząd kantoński rozpedzono. Sun Jat-sen zdołał zbiec. Ponieważ wezwane na pomoc wojska wyprawy północnej przeszły na stronę buntowników, Sun Jat-sen ponownie udał się na emigrację do Szanghaju.

W związku z otwartym poparciem Czhen C’hiunn-minna przez komunistów KC KPCh początkowo wykluczył z partii samego Czhen Kunn-po, a potem rozwiązał całą organizację kantońską.

Upadek swego rządu Sun Jat-sen wiązał z niechętnym stosunkiem doń obcych mocarstw. Udzieliły one natomiast pomocy buntownikom. Szczególnie głęboki zawód sprawiło mu nieudzielenie efektywnej pomocy przez USA. Jego iluzje w stosunku do „demokracji zachodnich” w dużym stopniu rozwiały się. Odtąd będzie on stawał głównie na sojusz ze Związkiem Radzieckim. Po przewrocie Eugeniusz Czhen przekazał Dalinowi następujące słowa Suna: „Myślałem wiele w te dni o losach rewolucji chińskiej. Rozczarowałem się prawie w stosunku do wszystkiego, w co kiedyś wierzyłem. Teraz przekonałem się, że jedynym rzeczywistym i szczerym przyjacielem rewolucji chińskiej jest Rosja Radziecka”. Z tego wynikały poważne konsekwencje dla całego jego programu politycznego.

Czerwiec. Do Biura Dalekowschodniego KC RKP(b) zwróciło się kilku dowódców chińskich oddziałów partyzanckich, działających na pograniczu radziecko-chińskim. Proponowali zorganizowanie przerzutu 30 tys. „czerwonych partyzantów” do Sinkiangu w celu zawładnięcia tą prowincją i przekształcenia jej w bazę działań rewolucyjnych w Chinach. Proponowali także alternatywnie plan marszu na którąś z prowincji północnych. Biuro odrzuciło ten projekt, konstatując słabość

pozycji komunistów w ruchu partyzanckim. Podjęto natomiast decyzję o utworzeniu specjalnego oddziału w szkole wojskowej dla kształcenia kadr chińskich oraz o udzieleniu pomocy ruchowi partyzanckiemu w Mandżurii (żywność, amunicja i broń).

Idee wyzwolenia Chin przez akcje czysto wojskowe były popularne w środowisku emigrantów chińskich, podobnie jak wśród emigrantów tureckich, perskich, indyjskich. Plan powyższy nie był pierwszy. W 1920 r. Biuro Organizacyjne komunistów chińskich w RSFSR opracowało szczegółowy plan marszu na Pekin z trzech kierunków: z Mandżurii, z Sinkiangu i z Chin południowych. Miejscem koncentracji sił miał być Sinkiang, jego rejony graniczące z Rosją. Specjalny emisariusz uzgadniał te plany z Sun Jat-senem. Rozpoczęto nawet formowanie armii. Projekt ten został jednak zarzucony, jak można sądzić w wyniku braku ostatecznej akceptacji przez rząd radziecki. Idea marszu armii komunistycznej na Chiny z bazy położonej u granic radzieckich okazała się jednak żywotna. Ostatecznie rewolucja w Chinach dokonała się w sposób bardzo zbliżony.

Czerwiec (lipiec). W Szanghaju odbył się II Zjazd KPCh. Uczestniczyło w nim 12 delegatów reprezentujących 195 członków. Podstawowe tezy Deklaracji zostały zaaprobowane przez Zjazd. W rezolucji o froncie jedności z nacjonalistami mówi się m. in.: „Czasowe zjednoczenie z nacjonalistami jest niezbędne dla zwyciężenia wspólnego wroga tak wewnętrznego — feudałów-militarystów, jak i zewnętrznego — obcych imperialistów. Innymi słowy, proletariat nie ma teraz innej drogi do osiągnięcia wolności. Dlatego proletariat w okresie walki powinien popierać nacjonalistów, lecz w żadnym wypadku nie ustępując kontroli nad własną partią [...] Powinniśmy zjednoczyć wszystkie rewolucyjne partie i zorganizować front jedności, aby wspólnymi siłami obalić partię militarystów, imperialistów i dać początek prawdziwie demokratycznemu i niezależnemu państwu narodowemu”. W kategoriach klasowych mówiono w przyjętym manifestie, że niezbędne jest utworzenie frontu jedności przez robotników, chłopów-biedniaków i drobną burżuazję, „burżuazja narodowa także może zjednoczyć się z siłami całych Chin w walce przeciw obcemu imperializmowi i sprzedajnemu rządowi pekińskiemu”. Zgłoszony w imieniu Kominternu postulat w sprawie wstąpienia komunistów do Kuomintannu nie znalazł odbicia w materiałach Zjazdu, który milcząco wypowiedział się przeciwko temu. Wyobrażono sobie utworzenie frontu w postaci powstania nowej partii — ligi różnych stowarzyszeń i ugrupowań, do której wchodziłaby i KPCh. Dla tego celu proponowano zwołać konferencję zjednoczeniową wszystkich sił demokratycznych i rewolucyjnych.

Zjazd podjął decyzję o wstąpieniu KPCh do Kominternu. Przyjęto statut partii i szereg rezolucji: o sytuacji międzynarodowej i KPCh, o KPCh i międzynarodowym imperializmie, o problemie parlamentu, o komsomole, o związkach zawodowych i o ruchu kobiecym. Sekretarzem generalnym ponownie wybrano Czhen Tu-siu.

Lipiec. Strajk robotników huty w Hanjangu zapoczątkował nową falę ruchu strajkowego, która objęła całe Chiny. Ruch miał charakter żywiołowy, tylko w części był kontrolowany i inspirowany przez Sekretariat, który w owym czasie miał pewne wpływy głównie w dolnym biegu Jangtse, wśród kolejarzy i górników rejonów północnych. W jego rozwoju poważną rolę odegrała zainicjowana przez Sekretariat akcja walki o ustawodawstwo pracy, m. in. prawo do strajków, 8-godzinny dzień pracy itp.

29—30 sierpień. W Hangczou odbyło się plenum KC PKCh z udziałem Maringa. Plenum postanowiło jednomyślnie dążyć do organizacyjnego połączenia KPCh i Kuo-

mintannu. W tej sprawie przeprowadzono rozmowy z Sun Jat-senem (prowadzili je Li Ta-czao i Lin Po-ć'hü).

12 sierpień. Do Pekinu przybył poseł nadzwyczajny i pełnomocny RSFSR A. Joffe. Powitały go masowe demonstracje, mityngi solidarności, bankiety. M. in. 18 sierpnia bankiet na jego cześć wydał uniwersytet pekiński. W imieniu profesury witał go Li Ta-czao.

Sierpień. Komitet Wykonawczy Kominternu opracował specjalną instrukcję dla swego przedstawiciela w Chinach — Maringa. Zawierała ona następujące wskazania: 1. cała działalność winna opierać się na decyzjach II Kongresu Kominternu; 2. Komintern traktuje Kuomintann jako partię rewolucyjną, która zachowała idee rewolucji 1911 r. i dąży do stworzenia niezależnej republiki chińskiej; 3. dla realizacji tego komuniści powinni stworzyć grupy współdziałające w samym Kuomintannie i w związkach zawodowych; grupy te byłyby podstawą szerszej organizacji masowej, radykalnie prowadzącej propagandę demokratyczną i antyimperialistyczną; 4. należy dążyć do akceptacji tej organizacji przez Kuomintann, lecz jednocześnie zachowywać samodzielność w kierowaniu nią; stwarzałoby to odpowiedni nacisk na Kuomintann, a jednocześnie miały on wolną rękę w kontaktach z mocarstwami.

4 wrzesień. W Szanghaju odbyła się konferencja w sprawie reorganizacji Kuomintannu. Uczestniczyli w niej przedstawiciele KPCh. Sun Jat-sen mianował specjalną dziewięciosobową komisję dla opracowania projektu reorganizacji partii, z ramienia KPCh wchodził do niej Czen Tu-śiu. Projekt przygotowany przez komisję omawiany był na posiedzeniach szerokich gremiów 15 listopada i 16 grudnia.

Październik. W Pekinie powstało Stowarzyszenie Rosyjsko-Chińskie, łączące 17 organizacji społecznych. Jednocześnie powstała grupa parlamentarna działająca na rzecz umocnienia stosunków radziecko-chińskich. Rozpoczął się nowy etap masowego ruchu solidarności z Rosją Radziecką, wyrażania jej sympatii i poparcia. W rządzie radzieckim widziano jedynego sojusznika w walce o odzyskanie pełnej suwerenności, w walce z siłami imperializmu i reakcji chińskiej. Większość uczestników ruchu działała z pobudek patriotycznych a nie klasowych.

5 listopad — 5 grudzień. W Piotrogradzie i Moskwie odbył się IV Kongres Kominternu. Głównym przedmiotem dyskusji było przeciwstawienie się ofensywie sił reakcji. Kongres odrzucił formułę „im gorzej tym lepiej”, przedstawioną przez Zinowjewa, nie uznał za korzystne dla rewolucji światowej umacnianie reżimów reakcyjnych. Dla Europy sformułowana została koncepcja „rządu robotniczego” jako formy przejściowej do dyktatury proletariatu, nowej ustrojowej formy frontu jedności proletariatu. W „Ogólnych tezach o kwestii wschodniej” przedstawiony został szczegółowy program ruchu komunistycznego w krajach kolonialnych — walka wespół ze wszystkimi siłami postępowymi i demokratycznymi wewnątrz kraju, w ścisłym sojuszu z republikami radzieckimi o ustanowienie niezależnych republik narodowych, likwidacji w nich resztek feudalizmu, przeprowadzenia reformy rolnej, przyjęcia postępowego prawodawstwa robotniczego i demokratyzacji życia publicznego. Był to program rewolucji antyimperialistycznej, antyfeudalnej i burżuazyjno-demokratycznej.

Jednocześnie zwracano uwagę na konieczność dążenia do radykalizacji programu tej rewolucji, walki o samodzielną i kierowniczą w niej rolę proletariatu, organizacji mas chłopskich i robotniczych dla walki o ich interesy klasowe, wykorzystując w tym celu sprzeczności w obozie burżuazyjno-demokratycznym. Po raz pierwszy niezwykle dobitnie podniesiona została rola chłopstwa: „Ruch rewolucyjny w zafancych krajach Wschodu nie może odnieść sukcesu bez oparcia się na działaniach szerokich mas chłopskich”. Zwracano więc uwagę na pilną konieczność wypracowa-

nia przez partie komunistyczne programu rolnego. Zalecano też bardzo elastyczną politykę w stosunku do sił nacjonalistycznych: „Zdając sobie jasno sprawę, że w różnych warunkach historycznych nosiciele woli narodu samodzielności państwowej mogą być nader różnorodni, Międzynarodówka Komunistyczna popiera każdy ruch narodowowyzwoleńczy walczący z imperializmem”. Zwracano uwagę, że w pewnych warunkach, gdzie nie uległ jeszcze rozkładowi układ feudalno-patriarchalny, tradycyjna elita tych społeczeństw może wystąpić w roli przywódcy mas w walce z imperializmem. Rozszerzyło to krąg możliwych sojuszników ruchu komunistycznego. Wytyczne te były zgodne z ogólną linią Kominternu nasilenia pracy z masami, ich organizacji, zdobycia ich poparcia.

W pracy Kongresu uczestniczyła delegacja KPCh. Czhen Tu-siu był członkiem komisji opracowującej tezy o kwestii wschodniej.

Kongres ostro skrytykował dotychczasowy sposób działania KPCh — jej kółkową zamkniętość i oderwanie od mas.

30 *grudzień*. Sun Jat-sen w liście do A. Joffe, z którym pozostawał w stałym kontakcie, zaproponował zorganizowanie na południu Chin stutysięcznej armii i przeprowadzenie jej przez Chiny Zachodnie do Mongolii, gdzie utworzono by bazę rewolucyjną. Stamtąd chciał podjąć marsz na Pekin i walkę o zjednoczenie Chin. W wypadku akceptacji planu prosił o dostarczenie broni i sprzętu oraz o przysłanie instruktorów wojskowych. Dalszy rozwój wypadków zdezaktualizował ten plan, można sądzić, że przedstawiciele radzieccy przyjęli go bez nadmiernego entuzjazmu. Byłby to bowiem powrót do starych tendencji Suna rozwoju rewolucji metodami czysto wojskowymi, do czego Komintern ustosunkowywał się krytycznie.

1923

1 *styczeń*. Sun Jat-sen opublikował deklarację programową żądającą unieważnienia układów nierównoprawnych Chin z mocarstwami imperialistycznymi i przywrócenia Chinom pełnej suwerenności, wprowadzenia powszechnego prawa wyborczego oraz swobód demokratycznych, wprowadzenia prawnej ochrony interesów ludu pracującego, prowadzenia na wsi właściwej polityki podatkowej i nadzielenia biednych chłopów ziemią.

Deklaracja ta zgodna była z linią programową IV Kongresu Kominternu w odniesieniu do krajów kolonialnych. Była wynikiem akceptacji tej platformy przez Sun Jat-sena, który ostatecznie przeszedł na pozycje antyimperialistyczne.

12 *styczeń*. Komitet Wykonawczy Kominternu przyjął rezolucję o stosunku KPCh do Kuomintanu. W rezolucji tej mówiono m.in.: „1. Jedynym poważnym narodowo-rewolucyjnym ugrupowaniem w Chinach jest Kuomintann, partia opierająca się częściowo na burżuazji drobnej i liberalno-demokratycznej, częściowo na inteligencji i robotnikach. 2. W związku z tym, że samodzielny ruch robotniczy jest w kraju jeszcze słaby i ponieważ centralnym problemem dla Chin jest rewolucja narodowa przeciwko imperialistom i ich wewnętrznym feudalnym agentom, ponadto zaś ponieważ klasa robotnicza jest bezpośrednio zainteresowana w rewolucji narodowej, ale jeszcze niedostatecznie wyodrębniona jako niezależna siła społeczna — Komitet Wykonawczy Kominternu uważa za konieczne skoordynowanie działań Kuomintanu i młodej KPCh. 3. Dlatego celowe jest w obecnych warunkach pozostawanie członków KPCh wewnątrz partii Kuomintanu. 4. Nie można jednakże płać za to utratą specyficznego oblicza politycznego PKCh. Partia powinna zachować swoją własną organizację ze scentralizowanym aparatem”.

Jako zadania KPCh wymieniano: organizowanie mas robotniczych i ich oświatę, tworzenie związków zawodowych w celu przygotowania gruntu dla masowej partii

komunistycznej, oddziaływanie na Kuomintann, zabezpieczające jego kurs lewicowy i sojusz z Rosją Radziecką. Linia ta, aczkolwiek z dużymi trudnościami, była realizowana w latach następnych.

27 stycznia. W Szanghaju opublikowano sensacyjny dokument; „Deklarację Sun Jat-sen — Joffe.”. Zamykała ona szereg spotkań Suna z przedstawicielami radzieckimi przeprowadzonymi w najgłębszej konspiracji. Była rezultatem spotkania w Szanghaju Joffe z Sun Jat-senem oraz dalszych rozmów prowadzonych w Japonii przez „leczących się” Joffe i Liao Czunn-khaja, prawą rękę Suna. Trzecią osobą z Kuomintannu znającą fakt prowadzenia rozmów i ich przebieg był Czang Kai-szek.

Joffe deklарował, że Rosja Radziecka uznaje realia sytuacji chińskiej, odmienność istniejących tam warunków, w związku z czym uważa za słuszne stosowanie tam rozwiązań ustrojowych odmiennych od radzieckich. Deklaracja, że Związek Radziecki nie dąży do „bolszewizacji” Chin, była wówczas niezwykle ważna. Związek Radziecki poszedł na pewne ustępstwa w innych kwestiach, zgadzał się w zasadzie na przekazanie kolei mandżurskiej rządowi Republiki Chińskiej oraz uznawał przynależność Mongolii do Chin. ZSRR stał na stanowisku równego partnerstwa w stosunku do Chin, potwierdzał gotowość rezygnacji ze wszystkich przywilejów uzyskanych tam przez Rosję Carską, deklарował gorącą sympatię i poparcie dla Chin. Deklaracja Sun — Joffe była realizacją linii IV Kongresu Kominternu, rezultatem dokonanej zbliżenia Suna do Związku Radzieckiego.

Styczeń. Sun Jat-sen zwrócił się do rządu radzieckiego za pośrednictwem Joffe z prośbą o pomoc. Pisał, że „chciałby korzystać z porady i pomocy w reorganizacji Kuomintannu, przy tworzeniu armii rewolucyjnej, organizacji wyprawy wojennej na północ dla zjednoczenia kraju, a także otrzymywać dla wszystkich tych działań pomoc finansową”.

Luty. Armie sojusznicze kunagijska i junnańska ostatecznie wyparły Czhen C’hiunn-minna z Kantonu. Sun Jat-sen mógł ponownie powrócić i utworzyć rząd. Rozpoczął się nowy etap działalności Suna.

7 lutego. Militaryści północni po konsultacjach z korpusem dyplomatycznym siłą zdławili strajk kolejarzy na linii Pekin — Hankou. Przywódcy związku zawodowego Lin Siann-c’hienowi (Lin Xiang-qian) publicznie ścięto głowę. Ogółem zginęło 35 strajkujących. Fala manifestacji i strajków solidarnościowych z kolejarzami szybko została zdławiona. Po wypadkach 7 lutego fala strajkowa wyraźnie opadła. Przyczyną złamania się ruchu strajkowego była nie tylko przewaga sił reakcji, lecz także błędy młodego ruchu strajkowego, słabość więzi organizacji robotniczych, kierowanych z reguły przez inteligentów, z masami.

Od wypadków lutowych zmieniała się zasadniczo polityka militarystów lokalnych — dysponentów oddziałów wojskowych i zwierzchników administracji, jednocześnie często obszarników typu półfeudalnego i przedsiębiorców — kompradorów. Poprzednio w walkach jednej klikki z inną starali sobie oni zapewnić poparcie mas przez demagogicznie głoszone hasła „polityki ludowej”. Rozwój ruchu robotniczego uprzytomnił im niebezpieczeństwo kontynuowania tej polityki. Politykę demagogiczną troski o lud, paternalizmu — zastąpiła polityka represji. Wypadki 7 lutego ukazały KPCh słabość jej związków z masami, co wpłynęło na zmianę stosunku do Kuomintannu.

Marzec. Czhen Tu-siu udał się do Kantonu dla nawiązania kontaktu z Sun Jat-senem. Wraz z drugim komunistą Than Pinn-szanem został mianowany przez Suna członkiem komisji propagandy Kuomintannu. Współ z Maringiem brał on aktywny udział przy opracowywaniu programu reorganizacji tej partii. Po wstępnym omówieniu powierzono mu szczegółowe opracowanie tekstu. Li Ta-czao otrzy-

mał mandat Suna na organizację pracy Kuomintannu w Pekinie. Do Kantonu przybyli wkrótce potem: C'haj He-sen, C'hü C'hiu-po i inni.

Na miejsce poprzednio dominujących tendencji lewacko-dogmatycznych i sekciarskich w KPCh pojawiło się, na razie w zarodku, dążenie do faktycznej likwidacji samodzielności KPCh. Podobnego zwrotu dokonał również Czhen Tu-siu. Poprzednio nie widział on możliwości współpracy z Kuomintannem. Obecnie stał się głównym propagatorem hasła „Wszyscy do pracy w Kuomintannie”. Komuniści, wstępując do Kuomintannu, realizując aktywnie jego linię, ztracali poczucie swej odrębności, zapominali o własnych klasowych zadaniach. Wiązało się to z klasowym charakterem partii komunistycznej, nadal złożonej głównie z inteligentów, w dużym stopniu oderwanej od mas.

1 maj. Rząd Radziecki skierował do Sun Jat-sena telegram, informujący o gotowości ZSRR do udzielenia mu niezbędnej pomocy.

Maj. Komitet Wykonawczy Kominternu wysłał dyrektywę dla przygotowującego III Zjazdu KPCh. Dyrektywy nie zdołano przekazać na czas i nie mogła ona odegrać żadnej roli w trakcie zjazdu, mogła ona jedynie oddziaływać na dalszą pracę partyjną. Dyrektywa podtrzymywała linię rezolucji styczniowej, obok tego zawierała pewne nowe elementy.

„1. Rewolucji narodowej w Chinach i utworzeniu frontu antyimperialistycznego towarzyszyć musi rewolucja agrarna chłopstwa przeciwko pozostałościom feudalizmu. Rewolucja może być zwycięska tylko wtedy, kiedy uda się wciągnąć do ruchu podstawową masę ludności Chin — indywidualne chłopstwo. 2. W ten sposób kwestią centralną całej polityki jest właśnie kwestia chłopska. Pomijanie tego podstawowego punktu z jakichkolwiek przyczyn oznacza nierozumienie całego znaczenia podstawy społeczno-ekonomicznej, na której dopiero może być rozwijana zwycięska walka przeciw obcemu imperializmowi i walka o pełną likwidację feudalnego ustroju w Chinach”.

Dalej podnosząc rolę sojuszu robotniczo-chłopskiego prezentowano konkretny program KPCh w kwestii chłopskiej — propagandę wśród mas, konfiskatę ziem obszarniczych i przekazanie ich chłopstwu, tworzenie samorządu chłopskiego. Eksponowano tezę o hegemonii proletariatu w dokonującej się rewolucji narodowej. Zalecano KPCh działać w kierunku rozwoju Kuomintannu w szeroki radykalny ruch masowy i zwalczać właściwą Sun Jat-senowi dążność do osiągnięcia zwycięstw politycznych przez układy z militarystami. Wyraźnie pojawiła się idea o łączeniu działań wojennych z rewolucją agrarną, dokonywaniu jej przez posuwające się naprzód armie Suna jako podstawy ich sukcesów wojskowych i formy rozwoju i pogłębiania całej rewolucji.

Podstawowe koncepcje teoretyczne tej dyrektywy, wówczas nie przyjęte i niedocenione przez KPCh, stały się podstawą linii partii w okresie późniejszym, linii związanej z nazwiskiem Mao Tse-tunga.

Dyrektywa polecała KPCh dążenie do możliwie szybkiego zwołania zjazdu Kuomintannu, by zapoczątkować rozwój szerokiego ruchu narodowo-demokratycznego.

10 — 19 czerwiec. W Kantonie odbył się III Zjazd KPCh. Uczestniczyło w nim ponad 30 delegatów reprezentujących 420 członków partii. Centralnym problemem dyskusji była sprawa utworzenia frontu jedności z Kuomintannem na platformie styczniowej dyrektywy Kominternu. Przeciwko tej dyrektywie wystąpiła z pozycji sekciarsko-dogmatycznych duża grupa delegatów z Czann Kuo-thao i C'haj He-senem na czele. Twierdzili oni, że Kuomintann nie jest zdolny prowadzić rewolucji demokratycznej, a jedyną klasą mogącą tego dokonać jest proletariat. Czhen Tu-siu

poparł przedstawiciela Kominternu Maringa i ideę pracy z Kuomintannem, ale jednocześnie nadał temu błędną interpretację. Twierdził on, że Chiny stoją w obliczu rewolucji burżuazyjno-demokratycznej, w związku z czym jej siłą kierowniczą musi być burżuazja, całość działań należy złożyć na Kuomintann. Proletariat może tylko popierać burżuazję, gdyż rewolucja ta da mu pewne korzyści. Dopiero gdy kapitalizm rozwinie się w Chinach — rozpocznie się druga rewolucja, która doprowadzi do dyktatury proletariatu. Była to tzw. teoria dwu rewolucji. W wyniku ostrej walki podjęto decyzję o współpracy z Kuomintannem, przyjmując kominternowską formułę indywidualnego wstępowania do partii nacjonalistycznej z zachowaniem własnej odrębności organizacyjnej. Wskazywano na słabość Kuomintannu — złudne nadzieje na pomoc państw kapitalistycznych, przecenę działań czysto militarnych, niedocenywanie pracy wśród mas. Wezwano komunistów do pracy nad przekształceniem Kuomintannu w ogólnochińską masową partię całego ludu pracującego. Jednocześnie znacznie wyraźniej, niż to było w dyrektywie styczniowej, stwierdzono, że Kuomintann jest główną siłą rewolucji narodowej i powinien nią kierować.

Mao Tse-tung wystąpił na Zjeździe aktywnie w obronie linii centrowej, popierając Maringa.

Wielu delegatów, chyba dość trafnie oceniając ówczesną sytuację w Chinach, wyrażało wątpliwości, czy Kuomintann w ostatecznym rezultacie zdoła przekształcić się w organizację masową. M.in. Mao Tse-tung mówił, że „niemożliwa jest nie tylko masowa organizacja robotnicza, utworzona przez komunistów, lecz także i partia narodowa nie zdoła jej stworzyć”. W jednym ze swoich listów do Kominternu podobnie pisał Maring: „masowa partia robotnicza to utopia”. Komintern dostrzegając trudności stworzenia partii czysto proletariackiej sądził, iż właściwą formą masowego ruchu może być Kuomintann, a z czasem ukształtują się warunki dla masowej partii proletariackiej. Element ten zawarto w rezolucji.

Zjazd przyjął także rezolucję o ruchu robotniczym, o kwestii agrarnej, o ruchu młodzieżowym.

Sekretarzem generalnym wybrano Czhen Tu-siu. Mao Tse-tunga po raz pierwszy wybrano członkiem KC i jednym z jego sekretarzy. Č'hu Č'hiu-po powierzono opracowanie programu partii. Zjazd usunął ze składu KC Czann Kuo-thao.

Mimo formalnej decyzji Zjazdu sojusz z Kuomintannem nie mógł być przez czas dłuższy realizowany. Decyzja wywołała głęboki kryzys wewnątrz KPCh. Czann Kuo-thao kontynuował działalność frakcyjną w Pekinie i został usunięty z KPCh. Ponad 300 osób ($\frac{3}{4}$ członków), wystąpiło z partii lub zostało usuniętych. Borodin, główny doradca polityczny Kuomintannu i jednocześnie przedstawiciel Kominternu w Chinach, mianowany na miejsce Maringa, po przyjeździe w październiku konstatawał, że decyzje III zjazdu o froncie jedności pozostały „tylko na papierze”. Członkowie KPCh pracujący w Kuomintannie zajmowali się kwestiami technicznymi i organizacyjnymi, nadal nie mieli kontaktu z masami, często nie wierzyli nawet w możliwości zmian tego stanu rzeczy. Sama KPCh niemal się rozpadła.

Lato. Do Kantonu zaczęli przybywać pierwsi radzieccy doradcy polityczni i wojskowi.

2 września. Do Moskwy przybyła wojskowa delegacja Kuomintannu w składzie: Czang Kai-szek (przewodniczący), Szen Tinn-ji (Shen Ding-yi), Łann Ten-jün (Wang Den-yun), Czann Thaj-lej (komunista). Celem wizyty było przeprowadzenie rozmów politycznych, omówienie form radzieckiej pomocy wojskowej, przekonultowanie własnych planów wojennych w radzieckim Sztabie Generalnym, a także zaznajomienie się z organizacją i metodami działania Armii Czerwonej.

Planowano pierwotnie dłuższy okres pobytu. Delegacja opuściła ZSRR, jednakże już 29 listopada Czang Kai-szek, ówczesnie jeden z bliższych współpracowników Sun Jat-sena, był głęboko rozczarowany rzeczywistością radziecką. Trudne okazały się rozmowy polityczne, m.in. nie zdołano uzyskać żadnych wiążących obietnic w sprawie utrzymania Mongolii w granicach Chin (11 lipca 1921 Mongolia Zewnętrzna ogłosiła niepodległość, władzę objął rząd jednolity łączący patriotycznie nastrojoną arystokrację, duchowieństwo i rewolucjonistów Mongolskiej Partii Ludowej zbliżających się do komunizmu. Zwycięstwo sił rewolucyjnych i patriotycznych w Mongolii dokonało się przy braterskiej pomocy politycznej i wojskowej władz radzieckich. 5 listopada podpisano układ o ustanowieniu stosunków przyjaźni Mongolii i RSFSR. W ciągu 1922 r. Mongolia została oczyszczona z resztek okupacyjnych armii chińskich i niedobitków band białogwardyjskich Ungerna. W rozbiciu band Ungerna brały udział jednostki radzieckie).

Czang Kai-szek, myślący wyłącznie kategoriami wielkomocarstwowymi i nie rozumiejący politycznej analizy klasowej, doszedł do przekonania, że radzieckie hasła o internacjonalizmie są fałszywe i że skrywa się za nimi nowy rodzaj socjalistycznego imperializmu, komuniści zaś chińscy w istocie rzeczy świadomie lub nieświadomie są tylko „sługusami Moskwy”, eksponentami jej „imperialistycznych” interesów w Chinach. Określenia te i koncepcje stały się odtąd podstawowe dla orientacji, którą można by nazwać „lewicującą reakcją”.

Nie dały również większych rezultatów rozmowy o pomocy radzieckiej. Strona radziecka nie zgodziła się na wysłanie do Chin tysięcy „doradców” wojskowych, co postulowała strona chińska. Z kolei Czang nie zgodził się na masowe wysyłanie Chińczyków na naukę do ZSRR, obawiając się prawdopodobnie ich „bolszewizacji”. Strona radziecka odmówiła też szczegółowej analizy planów wojennych, delegację zwrócono uwagę na potrzebę dokonania w Chinach szerokiego reform społecznych, rozwoju ruchu mas, traktując to jako niezbędny warunek podjęcia w przyszłości operacji militarnych. Delegację zgodnie z jej życzeniem zaznajomiono z armią radziecką, organizacją państwa i historią rewolucji.

Wrzesień — październik. Komuniści hunańscy na czele z Mao-Tse-tungiem kierowali walką związków chłopskich powstałych w początkach tegoż roku ze spekulacją ziarnem przez obszarników, wywozem bawełny i wojnami militarystów lokalnych. Związki chłopskie w tym rejonie liczyły wówczas ponad 100 tysięcy członków.

Pierwsze związki chłopskie w Chinach zaczął tworzyć w 1922 r. komunistą Phenn Paj (walczyły one o interesy chłopów, organizowały szkoły, punkty felczer-skie, spółdzielnie handlowe itp.). W styczniu 1923 r. zorganizowane przez Phenn Paję w prowincji Kuangtung związki chłopskie liczyły około 100 tys. członków i praktycznie kontrolowały w niektórych rejonach administrację lokalną. KPCh rozwijała również ruch chłopski w prowincji Czekiang, nie stał się on jednak tam masowy.

28 październik. Sun Jat-sen zwołał konferencję, na której powołano tymczasowy Komitet Wykonawczy dla przygotowania reorganizacji partii i zwołania I Zjazdu Kuomintannu. Do Komitetu wszedł m.in. komunistą Than Phinn-szan i lewicowy kuomintannowiec Liao Czunn-khaj. Poważną rolę w zwołaniu konferencji odegrał M. Borodin, przybyły do Kantonu 6 października i mianowany przez Suna „wysokim doradcą Kuomintannu w sprawach reorganizacji Partii”. Przystąpiono do weryfikacji członków, organizowania komitetów miejskich, obwodowych i lokalnych.

12 listopad. Czhen C’hiunn-minn rozpoczął ofensywę na Kanton. Dla zapewnienia

nia poparcia mas Borodin zaproponował ogłoszenie konfiskaty ziemi obszarniczej i przekazanie jej chłopom, wprowadzenie ustawodawstwa pracy (m. in. 8-godzinny dzień pracy), utworzenie ochotniczych oddziałów ludowych. Projekty zostały przyjęte, lecz wydarzenia rozwijały się zbyt szybko, by można je było realizować. 18 listopada omawiano już kwestię ewakuacji Kantonu. Borodin zaproponował Sun Jat-senowi wyjazd do ZSRR, co ten przyjął. 18 listopada ofensywa wroga załamała się. Projekty Borodina jako „bolszewizujące” Chiny (według określenia prawnego skrzydła) odesłano do rozpatrzenia specjalnej komisji Kuomintannu. Podjęto prace nad reorganizacją partii.

Listopad. Prezydium Komitetu Wykonawczego Kominternu w związku z przeprowadzonymi z Czang Kai-szekiem rozmowami przyjęło rezolucję o rewolucji narodowowyzwoleńczej w Chinach i partii Kuomintann. Zwracano w niej uwagę Kuomintannu na nieskuteczność walki politycznej prowadzonej w wąskim kręgu przywódców bez oparcia się na masach pracujących. Rezolucja przedstawiała także pogląd Kominternu na treść „trzech zasad ludowych” Suna na obecnym etapie, omawiając szczegółowo każdą z nich.

31 grudzień. Sun Jat-sen w przemówieniu noworocznym stwierdził: „Odtąd nie będziemy więcej kierować naszego wzroku ku mocarstwom zachodnim. Nasze myśli skierowane są ku Rosji”.

1924

20 styczeń—1 luty. I Zjazd Kuomintannu. Obecnych było 165 delegatów częściowo wybranych, częściowo wyznaczonych przez Sun Jat-sena. W Prezydium Zjazdu zasiadał Li Ta-czao, w imieniu Tymczasowego Komitetu Wykonawczego składał sprawozdanie komunista Thann Phinn-szan. Sun Jat-sen wezwał Zjazd do uczenia się u bolszewików, przejmowania ich metod działania i wzorców organizacyjnych. W trakcie obrad nadeszła wieść o śmierci Lenina. Specjalne przemówienie z tej okazji wygłosili Sun Jat-sen i Borodin, wysłano depezę kondolencyjną do rządu radzieckiego. Przerwano obrady Zjazdu na trzy dni dla uroczystości żałobnych, masowych mityngów itp.

Zjazd mimo oporu grupy prawicowców zaakceptował wstąpienie komunistów do Kuomintannu z zachowaniem ich własnej organizacji i dyscypliny.

Zjazd przyjął manifest, opracowany przy udziale Li Ta-czao, C’hu C’hiu-po i Borodina. Część I omawiała ówczesną sytuację Chin, potępiano w niej różne tendencje — konstytucjonalistów, autonomistów, zwolenników zjednoczenia kraju przez konferencję pokojową. „Jedyną możliwą drogą ocalenia Chin jest rewolucja ludowa, realizacja trzech zasad ludowych”. Część II zatytułowana „Zasady Kuomintannu” przedstawiała trzy stare zasady Sun Jat-sena według nowej interpretacji, zgodnej ze szczegółowymi wytycznymi Kominternu w tej sprawie. Zasadę nacjonalizmu interpretowano jako wyzwolenie całych Chin od wszelkiej dominacji obcej oraz równouprawnienie wszystkich narodów Chin. Wzywano do walki z militarystami i burżuazją służącymi obcemu imperializmowi, odwołując się do mas ludowych — inteligencji, chłopstwa, robotników i kupców. Drugą zasadę — demokracji interpretowano w duchu radzieckim jako danie praw demokratycznych ludowi i pozbawienie ich jego wrogów. Omówienie określało wyraźnie demokrację zachodnią jako ustrojową formę panowania burżuazji. Trzecia zasada — dobrobytu miała teraz oznaczać nadzieienie przez państwo ziemią chłopów bezrolnych oraz małorolnych (ale zakładano stopniowość realizacji tego hasła — przez wykup ziemi obszarniczej i odpowiednią politykę podatkową), a także nacjonalizację wielkich przedsiębiorstw, banków, transportu. Postulowano potrzebę poprawy życia

chłopów i robotników, zgłaszając gotowość popierania rozwoju i walki ruchu chłopskiego oraz robotniczego.

W części III manifestu — programie politycznym domagano się m.in. wypowiedzenia układów nierównoprawnych, likwidacji całego systemu półkolonialnej niewoli oraz dokonania szerokich demokratycznych reform wewnętrznych.

Zjazd przyjął również trzy zasady polityczne: sojuszu z Rosją Radziecką, sojuszu z KPCh, opierania się na robotnikach i chłopach.

Zjazd zastąpił dotychczas istniejący system osobistego posłuszeństwa członków Partii wodzowi Sun Jat-senowi systemem centralizmu demokratycznego, jednakże z zachowaniem specjalnych prerogatyw Suna.

Zjazd postanowił powołać partyjną Akademię Wojskową.

Wybrano władze Partii — Komitet Wykonawczy i Centralną Komisję Kontroli. W składzie ich znalazło się dziewięciu komunistów. Than Phinn-szan został kierownikiem wydziału organizacyjnego, a Lin Po-ć'hu wydziału chłopskiego. Komuniści byli również sekretarzami wielu oddziałów, kontrolowali praktycznie ich działalność. Komuniści kierowali także pracą wielu organizacji lokalnych Kuomintannu.

Mao Tse-tung był jednym z delegatów Zjazdu. Pracował później w wydziale propagandy, współdziałając także z wydziałem chłopskim (sekretarzem był Phenn Paj).

1 maj. Na wyspie Huann-phu w pobliżu Kantonu rozpoczęła pracę Akademia Wojskowo-Polityczna. Na pierwszym kursie było 500 słuchaczy. Komendantem akademii został Czang Kai-szek, wówczas jeszcze mało znany, młody generał. Komisarzem politycznym szkoły i jej faktycznym organizatorem był lewicowy kuomintannowiec Lia Czunn-khaj. Szefem wydziału politycznego szkoły został komunista Czou En-laj. Prócz niego pracowali tam także późniejsi dowódcy sił zbrojnych KPCh i działacze państwowi ChRL: Je Cien-jinn (Ye Jian-ying), Nie Żunn-czen (Nie Rong-zhen), Lin Piao. Wielką rolę w organizacji i pracy szkoły odegrali doradcy radzieccy. Początkowo szkołę finansował ZSRR. Prócz Chińczyków studiowały w Akademii niewielkie grupy Koreańczyków.

Czang Kai-szek, mimo początkowych sporów z komunistami i bojkotowania przez pewien czas pracy szkoły, z czasem włączył się aktywnie w jej pracę. Występował wtedy jako patriota-lewicowiec. Szkoła i uformowane na jej podstawie oddziały stały się oparciem rządu Sun Jat-sena, nie posiadającego dotychczas sił zbrojnych i zdanego na pomoc militarystów kuangsijskich i jünnańskich przybyłych mu poprzednio na pomoc, a faktycznie okupujących prowincję Kuangtung.

Szkoła dała początek nowej armii — armii politycznej dokonującej w kraju rewolucji antyimperialistycznej i antyfeudalnej. Liczne wzorce wypracowane w tej szkole weszły na trwałe do chińskiego ruchu rewolucyjnego.

10—15 maj. Na rozszerzonym plenum KC KPCh z udziałem Wojtyńskiego omawiano współpracę dwu partii. Potępiono działalność tych towarzyszy, którzy zapomnieli o interesach KPCh. Zdecydowano, że nie należy wciągać do Kuomintannu proletariatu przemysłowego, rozszerzając w tym środowisku bezpośrednio wpływy KPCh. Odrzucono pogląd niektórych komunistów zgodny z tendencjami niektórych działaczy Kuomintannu, że Kuomintann należałoby przyjąć do Kominternu jako jego sekcję chińską, co musiałoby prowadzić do likwidacji KPCh.

Postanowiono, że komuniści będą aktywnie działać w Kuomintannie dążąc do przekształcenia go w masową rewolucyjną partię, umacniając równolegle KPCh.

31 maj. W Pekinie doszło do zawarcia porozumienia między centralnym rządem chińskim a rządem radzieckim. Postanowiono nawiązać stosunki dyploma-

tyczne na szczeblu ambasadorów i rozwijać stosunki gospodarcze oraz kulturalne. W spornych kwestiach Mongolii i kolei mandżurskiej wypracowano kompromisowe rozwiązania. Rząd radziecki rzekł się wszystkich przywilejów podważających suwerenność Chin, a uzyskanych przez rząd carski, uznał za nieważne układy nierównoprawne, rzekł się przypadającej mu części „kontrybucji bokserskiej”, z przeznaczeniem tych sum na oświatę. Rząd chiński cofnął swoje uznanie dla wszystkich przedstawicieli rządu carskiego i zapewnił swą pomoc w likwidacji działalności antyradzieckiej na terenie Chin.

Realizacja układu napotyka poważne trudności. Jednakże nawet samo jego podpisanie było dużym sukcesem dyplomacji radzieckiej i umacniało suwerenność Chin. Sun Jat-sen akceptował układ, odnosił się jednak krytycznie do wysiłków rządu radzieckiego, zmierzających do normalizacji stosunków z centralnym rządem chińskim — tworem typu marionetkowego. Sądził, że układ taki powinien być podpisany z jego rządem i jedynie zwycięstwo Kuomintannu w całych Chinach stwarzałoby mocną postawę dla szerokiej przyjaznej współpracy obu państw.

17 czerwiec—8 lipiec. V Kongres Kominternu w Moskwie. Podstawowym problemem było omówienie działalności komunistów w nowych warunkach. Liczna grupa „lewicowców” wbrew realiom twierdziła, że nadchodzi nowa fala rewolucyjna; żądała ona odstąpienia od taktyki frontu jedności w krajach kapitalistycznych i rozpoczęcia walki o dyktaturę proletariatu, a także zerwania z taktyką antyimperialistycznego frontu jedności w koloniach. Kongres odrzucił te poglądy, potępił też prawicowców odsuwających walkę proletariatu w daleką przyszłość. Podtrzymano linię III i IV Kongresu — rozwijania pracy z masami, zdobywania ich poparcia, Kongres V wysunął hasło „bolszewizacji” partii komunistycznych, przyjmowania w sposób twórczy wartościowych doświadczeń RKP(b) i umacniania sekcji Kominternu.

Walka z „ultralewymi” na Kongresie była tym trudniejsza, że od jesieni poprzedniego roku trockiści rozpoczęli atak na linię leninowską wewnątrz RKP(b) i poszukiwali poparcia na arenie międzynarodowej, łącząc się w blok z „lewicowcami”.

Kongres potępił ignorowanie przez partie komunistyczne Wschodu rodzącego się patriotycznego ruchu robotniczo-chińskiego z dość radykalnym programem, z drugiej strony potępiano także tendencje do zatracenia własnego klasowego oblicza komunistów przy współpracy z drobną burżuazją. Kongres zalecał komunistom chińskim wstąpienie do Kuomintannu dla pogłębienia jej antyimperialistycznego charakteru.

Rozbieżności, które wystąpiły na Kongresie znajdowały odbicie w KPCh.

18 czerwiec. Grupa prawicowych kuomintannowców wystąpiła w imieniu Centralnej Komisji Kontroli z oskarżeniem komunistów o nieceloalność i działalność sprzeczną z linią partii, żądając usunięcia ich z Kuomintannu. Komuniści odpowiedzieli serią wystąpień i artykułów. Nadzwyczajne plenum CKW w sierpniu 1924 r. pod przewodnictwem Suna podtrzymało decyzję o członkostwie komunistów i potępiło grupę antykomunistyczną. Wiązało się to z obawą, że bez pomocy ZSRR Kuomintann znów poniesie klęskę. Można jednakże mówić o powstawaniu jednolitego antykomunistycznego frontu tak prawego, jak i lewego skrzydła partii, różniących się tylko w poglądach na taktykę.

Czerwiec — lipiec. W KPCh rozpoczęły się dyskusje o stosunku do Kuomintannu. 13 lipca Czhen Tu-siu w liście do Wojtyńskiego żądał wypracowania nowej polityki Kominternu, „wybiórczej pomocy” Kuomintannowi. Praktycznie oznaczało to żądanie wystąpienia KPCh z Kuomintannu. List zawierał zawaalowaną krytykę

Kominternu i jego przedstawiciela w Chinach — Borodina, realizujących linię frontu antyimperialistycznego. Spośród pięciu członków KC KPCh faktycznie kierujących jej pracą poparli Czhen Tu-siu: C'haj He-sen (redaktor naczelny „Przewodnika Tygodnia”) i Mao Tse-tung — sekretarz KC. Linię Kominternu popierał C'hü C'hiu-po, redaktor naczelny „Nowej Młodzieży” — teoretycznego organu KPCh) oraz Than Phinn-szan pracujący w CKW KMT (Li Ta-czao był w Moskwie). Nie czekając decyzji Kominternu, 21 lipca KC KPCh wysłał do wszystkich komitetów niższych szczebli tajną dyrektywę nr 15 podpisaną przez Czhen Tu-siu i Mao Tse-tunga, polecającą rozpocząć przygotowania do zerwania z Kuomintannem. Linia ta była kontynuowana latem i jesienią. 10 października Czhen Tu-siu w liście do Kominternu zażądał otwarcie zmiany całej jego dotychczasowej polityki w Chinach, tj. rozwoju rewolucji przez walkę zbrojną prowadzoną z rozszerzających się baz rewolucyjnych posiadających rząd jedności narodowej. Kierownictwo KPCh twierdziło, że Kuomintann jest pełen reakcyjnych elementów z wahającą się grupą centrową; negowało też rewolucyjny charakter jego armii (wbrew dyrektywom Kominternu KPCh nie rozwinęła szerzej pracy w armii). Wyprowadzono z tego wniosek, że Kuomintann „jest absolutnie niezdolny do prowadzenia rewolucyjnych działań wojennych”. Żądano zaprzestania wszelkiej pomocy Sunowi ze strony ZSRR, twierdząc, że byłaby to „pomoc reakcji”. Postulowano powrót do klasycznego schematu: agitacja — organizacja — powstanie.

Krytyka Kuomintannu przez KPCh była po części uzasadniona. Wojtyński w artykule opublikowanym w „Międzynarodówce Komunistycznej” (czerwiec 1924) przyznawał, że „Grupie kierowniczej partii Kuomintannu brak silnego pragnienia i umiejętności oparcia ruchu na interesach warstw pracujących ludności”. Komintern wyprowadzał z tego jednak wręcz odmienne wnioski. Uważał, że historycznym zadaniem KPCh jest w tych warunkach właściwa praca wewnątrz Kuomintannu, przez propagandę i organizację mas dokonywanie zwrotu jego na lewo.

18 wrzesień. Sun Jat-sen chcąc rozwiązać narastający kryzys społeczno-polityczny w Kantonie proklamował podjęcie nowej „wyprawy północnej”. W związku z tym zawarł taktyczne sojusze z niektórymi militarystami północy. Dało to kierownictwu KPCh dodatkowe argumenty.

Wyprawa nie została podjęta i kryzys w stosunkach KPCh — Kuomintann został czasowo zażegnany w związku ze zbrojnym wystąpieniem reakcji. Poważną rolę w utrzymaniu frontu jedności odegrał Komintern przez umiejętne oddziaływanie na obydwie strony sporu.

10 październik. W Kantonie wybuchł bunt tzw. papierowych tygrysów. Były to oddziały utrzymywane przez gildię kupiecką, kontrolujące miasto i okolice. Ich dowódca Czhen Lim-pak pozostawał w kontakcie z Czhen C'hiunn-minnem i brytyjskimi władzami Hongkongu. Celem buntu było obalenie rządu Sun Jat-sena. Bunt ten był rezultatem zaostrenia się kryzysu politycznego w Kuomintangu, trwającego już od dłuższego czasu. Miejscowa burżuazja obciążana ciągle nowymi podatkami i przerażona perspektywą „bolszewizacji” przeszła do opozycji. Rząd Suna dążąc do utrzymania jej poparcia szedł na ustępstwa, wahał się. Nie miał on poparcia mas pracujących, którym realnie nie potrafił poprawić życia. Dopiero otwarty bunt zbrojny zmusił rząd Suna do dania odporu burżuazji, oparcia się na Akademii Huann-phu, reprezentującej wówczas nurt lewicowy Kuomintannu, i drużynach robotniczych oraz chłopskich zmobilizowanych przy pomocy KPCh.

16 październik. Bunt został stłumiony. Przywódcy uciekli do Hongkongu. Umocnił on pozycje lewego skrzydła i KPCh, nasilił antyimperialistyczne tendencje u Sun Jat-sena.

Stłumienie buntu było pierwszą większą akcją wojskową Czang Kai-szeka, przyniosło mu ono sławę „obrońcy rządu” i umocniło jego pozycję w partii.

Październik — grudzień. Oficjalny organ KPCh „Przewodnik Tygodnia” („Xiang-dao Zhou-bao”), wydawany od września 1922, rozpoczął cykl publikacji o Kuomintannie. Informowano tam, że w Kuomintannie istnieją trzy ugrupowania — prawicowe, centrowe i lewicowe, analizowano ich działalność i charakter klasowy. CKW Kuomintannu w oficjalnym oświadczeniu zaprzeczył istnieniu podziału w kierownictwie. „Gazeta Narodowa” („Min-guo Ri-bao”), organ Kuomintannu, podjęła polemikę z pismami komunistycznymi, broniąc własnej partii.

Publikacje „Przewodnika” były wyrazem pewnej modyfikacji linii Kominternu, który w świetle wydarzeń lata i jesieni 1924 uznał za słuszne zaostrezenie walki z prawym skrzydłem Kuomintannu, zachowując sojusz z partią jako całością.

31 grudzień. Na zaproszenie militarystów północnych przybył do Pekinu Sun Jat-sen. Po dokonaniu w październiku przewrocie Fenn Jü-sianna (Feng Yu-xiang) na północy doszła do władzy grupa nieco bardziej postępowych generałów. Podróż Suna na Północ stała się przedmiotem gorących sporów w KPCh. Oponenci jej twierdzili, iż nie może ona dać żadnych istotnych zmian politycznych, istnieje natomiast niebezpieczeństwo, iż to Sun Jat-sen pójdzie na ustępstwa i wejdzie do bloku militarystów. Ostatecznie KPCh uznała podróż za celową w istniejącej sytuacji, ważną propagandowo. Sun Jat-sen przed podróżą ogłosił manifest programowy o ostrej antyimperialistycznej i antymilitarystycznej treści, zbieżny w istotnych punktach z postulatami KPCh. Sun żądał zwołania Zgromadzenia Narodowego, które dokonałoby zjednoczenia kraju, a jako krok przygotowawczy — zwołania „konferencji zjednoczeniowej” reprezentantów wszystkich partii i grup społecznych. Militaryści przeciwstawiali temu program wąskiej „konferencji sanacyjnej” liderów, aktualnie posiadających władzę.

Podróż Suna stała się wielką manifestacją sił postępowych, pokazała, że jest on jedynym wielkim autorytetem politycznym w Chinach. Tuż po przybyciu na Północ Sun zaniemógł i stan jego systematycznie się pogarszał. Dalsze rozgrywki polityczne prowadziło jego otoczenie.